

SEGERSTEDT, ALBREKT, HÄGERMAN, ANDERS

Lärobok i svenska historien för folkskolor : omarb. af A. Segerstedt

M. Barkéns bokh
Köping
1881

EOD – Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 10 europeiska länder!



Tack för att du väljer EOD!

Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400-till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

- Få samma utseende och känsla som med originalet!
- Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
- Skriv ut enstaka sidor eller hela boken.
- *Sök:* Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
- *Klipp & klistra:* Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).

Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken.

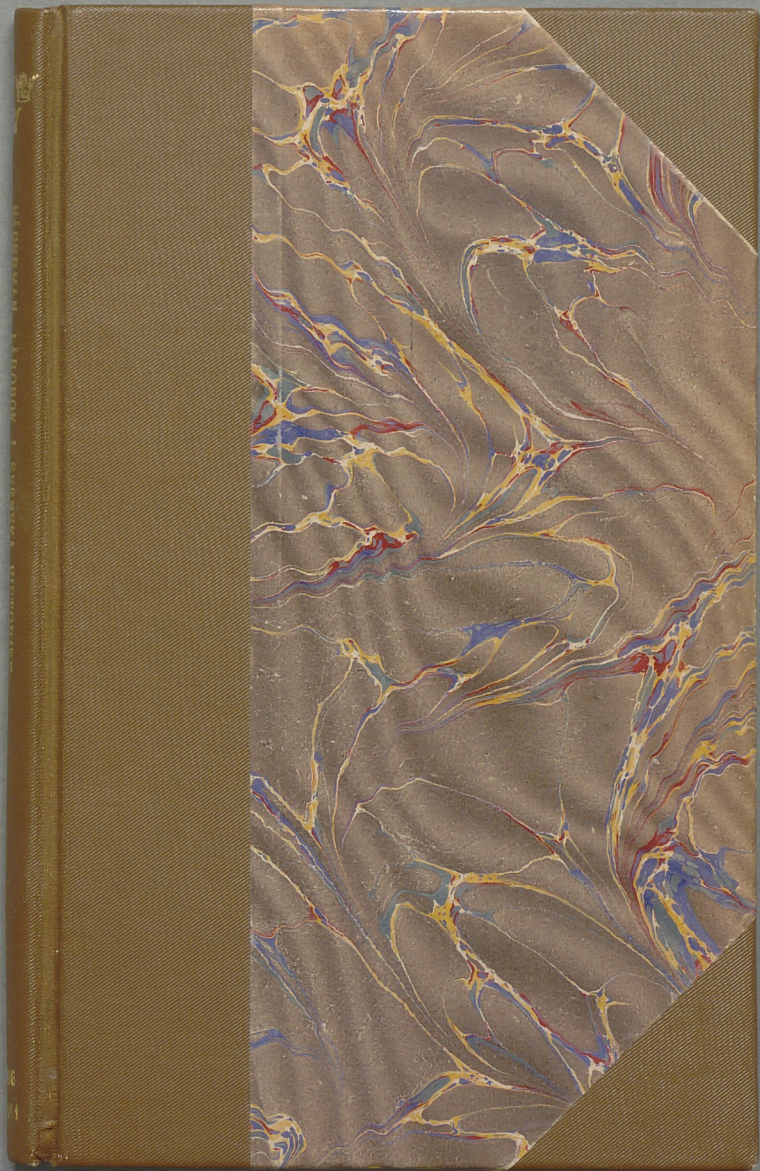
- Villkoren på svenska: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nls/sv/agb.html>

Fler e-böcker

Redan nu erbjuder 30 bibliotek från 12 europeiska länder denna service.

Mer information finns tillgängliga via <http://books2ebooks.eu> alla boken.

- <http://search.books2ebooks.eu/>



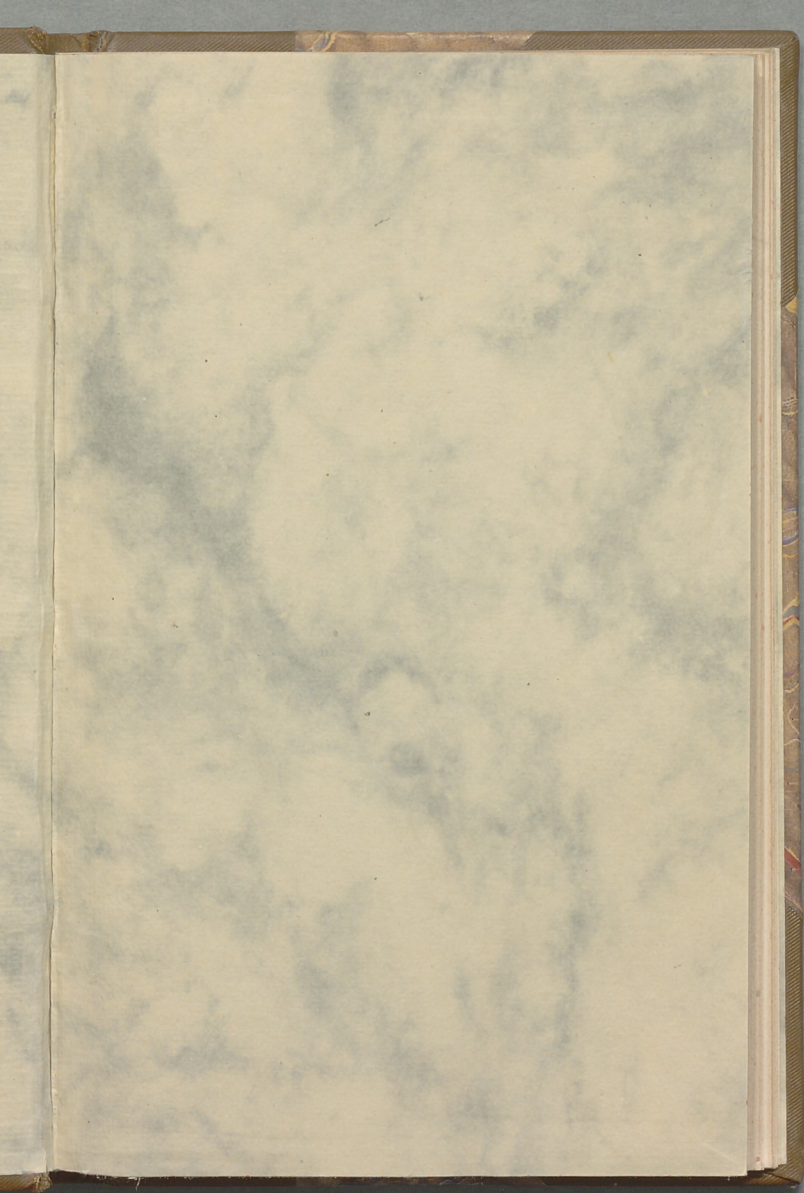
Kungl. Biblioteket
STOCKHOLM

Hist.

So.

allm.

O GEMICKE
BOKBINDARE
STOCKHOLM






*Hist.
Sv.
Allm.*

LÄROBOK
I
SVENSKA HISTORIEN

FÖR
FOLKSKOLOR
AF
A. HÄGERMAN.
FULLSTÄNDIGT OMARBETAD
AF
ALBREKT SEGERSTEDT.

SEXTONDE UPPLAGAN.
(INDELAD I KURSER EFTER NORMALPLANEN OCH
FÖRSEDD MED HÄNVISNINGAR TILL FOLK-
SKOLANS LÄSEBOK.)
MED TIO ILLUSTRATIONER.

KÖPING 1881.
M. BARKÉNS FÖRLAGSBOKHANDEL.
(C. A. HERMANSSON.)



LYROBOK

SAENSKA HISTORIEN

FOR

FOLKSKOLOR

AF

A. HÄGERMAN.

FÖRSTÄNDLIG ÖMSÄTTAD

AN

ALBERT SEGERSTEDT

SESTONDE UPPLAGAN.

FRÅN DEN FÖRSTA UPLAGAN ÄRO DE HÄR NÅGÅNDE FÖRÄNDRINGAR GJORDA.

STOCKHOLM 1881.

ALLA HÄR FÖRSTÄNDLIGA

KÖPING,

J. F. SÄFBERGS BOKTRYCKERI,

1881.

ALBERT SEGERSTEDT
FÖRSTÄNDLIG ÖMSÄTTAD
AN

a
a
d
h
n
s
g
a
ä
s

d
h
—
b
b
g
b
b
g

r
d

Förord till sextonde upplagan.

Då jag af förläggaren fick i uppdrag att om-
arbeta föreliggande lärobok, fann jag snart, att
denna bearbetning måste i flere fall gå ut på att
åstadkomma ett nytt arbete, om läroboken skulle
komma att vara ett uttryck af de åsikter, som nu-
mera göra sig gällande med afseende på den hi-
storiska undervisningen. Af denna orsak är en
god del, af hvad som fans i föregående upplaga
af Hägermans svenska historia, här utnönstradt,
åtskilligt framställt i andra ordalag och på några
ställen tillägg gjorda.

Med afseende på normalplanen är arbetet upp-
deladt i två kurser, utmärkta genom särskilda stilar,
hvarjemte öfverblickar, tryckta med finare stilsort
— i likhet med hvad som förut förefans — äro
bifogade till de särskilda tidskiiftena. Dessa öfver-
blickar äro ämnade för de skolor, der tiden tillåter
genomgåendet af en något fullständigare kurs; dock
böra de ej heller af de andra skolorna alldeles för-
bises, utan der af läraren i korthet och muntligen
genomgås.

Då läsebok för folkskolan innehåller ett ganska
rikhaltigt material, hvarigenom den historiska un-
dervisningen kan göras tilltalande och fyllig, så har

den läseboksafdelning, som förr var fogad till denna bok, nu uteslutits, såsom varande öfverflödig. Derigenom, att boken är försedd med afbildningar af åtskilliga fornsaker, vinner lärjungens uppfattning i reda och klarhet, hvarjemte hans intresse lifvas.

Karlstad i december 1880.

Albrekt Segerstedt.

Sveriges historia är en sanningsenlig berättelse om vårt folks och fäderneslands öden.

Ursprungligen voro våra förfäder hedningar, det vill säga, att de ej hade någon kännedom om den ende och sanne Guden. När folket sedan omvändes till kristna läran, förkunnades denna af personer, tillhörande romerskt-katolska bekännelsen, hvilken sålunda blef landets religion. Då slutligen Luther och hans medhjelpare renade den katolska läran från en hop menskliga tillsatser och villfarelser, antog vårt folk den af honom sålunda förkunnade evangelisk-lutherska bekännelsen. Till följd af dessa folkets olika åsigter med hänsyn till gudsdyrkan delar man den tidrymd, vår historia omfattar, i tre hufvudskiften: **hedna- eller forntiden, katolska tiden och lutherska tiden.**

Hedna- eller forntiden.

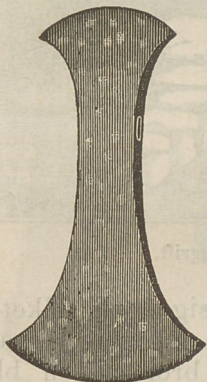
(Från äldsta tid till omkring år 1060 efter Christus.)

Nordens äldsta inbyggare.

Det dröjde länge, innan skrifkonsten blef så känd och utbredd i vårt land, att hon begagnades för att uppteckna viktiga händelser och tilldragelser. Vi hafva därför inga skrifter, som lemna oss upplysning om vårt lands äldsta inbyggare. Ej heller förtälja sagorna om det folk, som först hade sina hem i Norden. Hvad vi om dessa människor veta, inskränker sig därför till hvad som kan inhemtas genom de vapen, husgeråd och andra lemningar, vi efter dem hittat i jorden, förnämligast i deras grafvar.

Genom dessa fornlemningar har man funnit, att vårt lands första inbyggare gjorde sina vapen och redskap förnämligast af sten, hvarföre man kallat detta äldsta tidskifte för **Stenåldern**. Stenålderns folk bodde hufvudsakligen i mellersta och södra delarne af landet, och födde sig af jagt och fiske, hvilka näringsgrenar helt visst gäfvo riklig afkastning, enär landet var en enda stor skog

med talrika vattendrag. Bruket af metaller var för detta folk alldeles obekant; dock hade de mot tidskiftets slut förvärfvat sig en något högre odling, hvilket man finner af deras välgjorda flintvapen och redskap. De började också



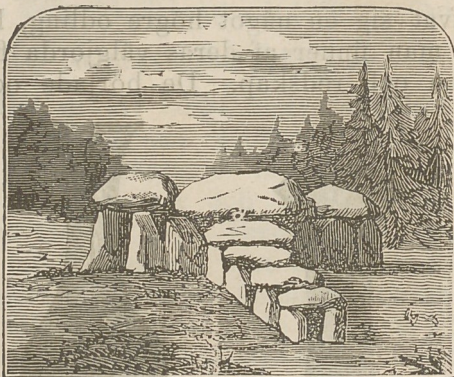
Stenyxa.



Dolk af flinta.

då att idka jordbruk och hade husdjur af flere slag. Sina döda begrofvade i grafkamrar, till hvilka en gång från sidan leder; dessa af jord höljda grafplatser kallas därför gånggrifter. En sådan gång-

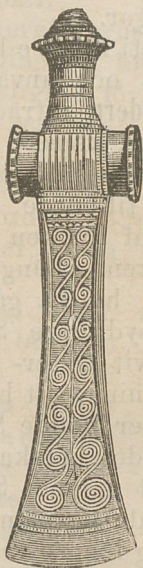
grift se vi i närstående afbildningar, som tillika visar oss huru de vapen sågo ut, som på denna tid brukades.



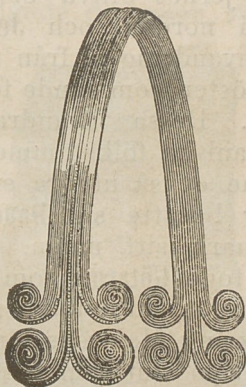
En gånggrift.

Med tiden lärde sig dock folket, genom förbindelse med Europas mera bildade länder, känna bronsen, en blandning af koppar och tenn, och började begagna detta ämne till vapen och verktyg. Det tidskifte, som då inträder, kallas **Bronsåldern**. Folket arbetade sig under denna tid upp till en ganska hög bildning, hvilket synes af deras vackra redskap och vapen, om hvilkas utseende närstående bilder gifva en föreställning.

Åkerbruk och boskapsskötsel idkades nu i vida större utsträckning än under sten-



Bronsyxa.



Prydnad af guld från
bronsåldern.

åldern, och bronsålderns folk försökte äfven att förvara minnet af åtskilliga händelser genom afbildningar på släta stenhällar; dylika tafvor kalla vi hällristningar. De döda begrafvos obrända i kistor, uppförda af stora stenhällar, eller ock i urhålkade trästammar; mot tid-

rymdens slut brändes liken och askan nedlades i urnor. Öfver grafvarne uppkastades jord- och stenhögar.

Omkring tiden för Kristi födelse började jernet blifva bekant och användt här i nordnen, och **Jernåldern** inträdde. En invandring af från söder, kanske ock från öster kommande folk synes då hafva skett. Dessa invandrare tillhörde den germaniska folkstammen, af hvilken Tyskarne också utgöra en gren. Längst i söder bosatte sig **Danerna**, hvilka gifvo Danmark sitt namn. I sydligare Sverige togo **Götarne**, som gifvit Öster- och Vestergötland deras benämning, sitt hem, och kring Mälarens stränder bodde **Svearne**, som slutligen blefvo det herskande folket och gifvo upphof åt namnet Sverige. Närbeslägtad med de sistnämnda var den folkstam, som drog längre vester ut och befolkade Norge. Dessa invandrare voro alla grenar af en folkstam, den **skandinaviska**, hvarför man med rätta säger, att svenskar, norrmän och danskar utgöra ett brödrafolk. Orsaken till dessa invandringar har man att söka i den rörelse, som under namnet "folkvandringen" pågick bland Europas öfriga folk, af hvilka en stor del nu bytte

boningsplatser och undanträngde sina grannar.

Jernålderns folk uppnådde ännu högre bildning än bronsålderns. Med mycken skicklighet förfärdigade de vapen, skepp och redskap,

samt idkade ordentligt

jordbruk och handel äfven med främmande land.

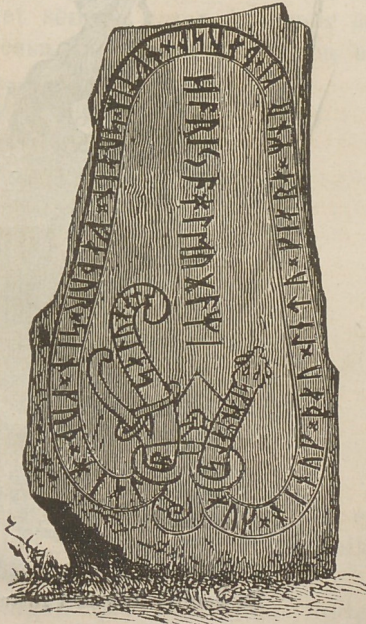
Man började ock under denna tid

känna och begagna skrifkonsten, och de bokstäfver,

som begagnades, kallades runor, och kunna vi ännu

läsa dem på våra runstenar. Våra förfäders guda-

lära var också mycket utvecklad, och så många djupa och härliga tankar uttalas



En runsten.

deri, att den nordiska gudasagan står öfver de flesta andra hedniska folkslags åskådningssätt. De döda begrafvos antingen brända eller obrända och öfver

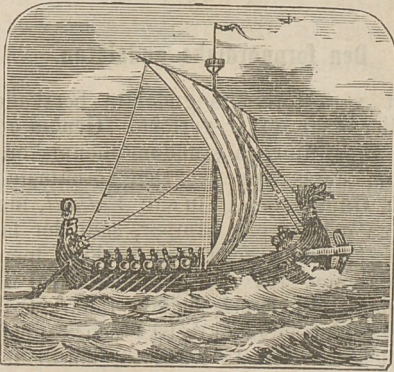


En nordisk krigare i rustning.

grafven uppkastades ofta ätthögar, som stundom äro af ofantlig storlek. Genom resandet af stora minnesstenar, bauta-

stenar och stensättningar, utmärkas jern-
ålderns grafvar.

I bredvid stående afbildning se vi en
krigare från denna tid, iklädd sin strids-
rustning. Det skepp, vi se afbildadt,
föreställer en krigssnäcka eller ett drak-
skepp, hvilket senare namn kommer sig
deraf, att dessa fartyg hade i fören ett



Ett drakskepp.

drakhufvud och slutade bakdelen som en
drakstjert. Läs härom vidare i Folk-
skolans läsbok III afd. st. 2!

Om tilldragelserna i nordn under
jernåldern berätta oss våra sagor mycket,
som dock är så uppblandadt med dikter,
att det är omöjligt att nu säga, hvad

som deraf verkligen har händt. Sagorna äro dock af mycken betydelse, enär vi genom dem lära oss känna våra fäders åsigter och lefnadssätt. De säkra underrättelserna begynna först omkring år 800, då kristendomen började blifva känd i Skandinavien.

Den fornnordiska gudeläran.

Enligt våra förfäders gudelära herskade flere gudar, eller Asar, öfver världen. Genom att offra dyrbara saker, djur, ja stundom människor, sökte man vinna deras ynnest. Den förnämsta bland Asarne är **Oden**, som i sin sal, *Valhall*, mottager alla redliga och tappra kämpar, som der få njuta evig sällhet. Alla fega och trolösa människor komma deremot till döds gudinnan **Hel** i *Narstrand*, der mörker och elände råda. I följd af denna lära blef folket krigiskt och tappert, och striden blef den käraste leken för nordbon. Näst Oden är bland gudarne **Thor**, som reser fram i åskan och med sin hammare krossar onskans makter, jettarne, hvilka alltjemt strida med Asarne. Den milde **Frej** är årsväxtens gud. **Idun** förvarar de äpplen, som förläna Asarne evig ungdom. **Freja** är skönhetens och kärlekens gudinna.

Den yppersta af gudarne är dock **Balder**, oskuldens gud, som uppehåller hela asaväldet. När han faller för onskans och oförsigtighetens förenade makter, då störtar asarnes välde, jettarne uppbränna jorden, och allt förgås. Men ur verlds-

branden uppstår det goda åter och »han, som ingen nämna vågar», skall evinnerligen herska öfver den nya sköna världen. Härom läsa vi vidare i läseboken III Afd. st. 3.

Konunga- och hjeltasagorna.

Under hednatiden var landet deladt i en mängd små riken eller fylken, som ej stodo i något beroende af hvarandra, utan styrdes af hvar sin konung. Den förnämste af konungarne var den, som hade sitt säte i Upsala. Dessa Upsala-konungar tillhörde enligt sagan tvenne ätter, **Ynglinga-ätten** och **Ivar-Sigurdskä ätten**, och voro de flesta af dem stora hjeltar.

Den sista af Ynglingaättens konungar var **Ingjald Illråde**. Han var en hersklysten och grym man, samt lofvade, då han på sin faders graföl tömde bragebägaren, att utvidga sitt rike till hälften åt alla sidor eller ock stupa dervid. Detta löfte höll han sålunda, att han vid samma tillfälle lät innebränna sex fylkeskonungar, som kommit till honom på besök. Sex andra lät han därefter bringa om lifvet, allt med svek, och slog han de besegrades länder under sig. För dessa illbragder fick han namnet Illråde. Straffet för alla dessa ogerningar kom, då Ivar, en af de dödade konungarnes söner, öfverföll Ingjald, som ej kunde försvara sig, utan brände sig med sitt folk inne i sin kungsgård på Fogdön i Mälaren. Ingjalds son **Olof** flydde enligt sagan till Vermland, som

af honom blef uppodladt; för detta sitt odlingsarbete fick han namnet Trätälja.

De flesta af Ivarska och Sigurdska ättens konungar voro tappre hjeltar. Mellan tvenne af dem, **Harald Hildetand** och **Sigurd Ring**, stod det i sagorna så berömda *Brávalla slag*. Harald, som hade sitt konungasäte på Seland, var i sin ungdom en stor krigare, men på sin ålderdom kunde han ej försvara sitt rike, hvarför folket blef missnöjdt med honom. Han beslöt då att dö som hjelte, och sände bud till sin medregent, Sigurd Ring i Upsala, att på en bestämd dag möta på Brávalla hed. Här samlades bådas krigshärrar, i hvilka Nordens ryktbaraste kämpar befunno sig; derjemte deltog flere krigiska qvinnor eller sköldmör i striden. Då drabbningen började gå illa för Harald, tog han ett slagsvärd i hvardera handen, stälde sig i sin stridsvagn och dref, huggande åt alla sidor, hästarne in bland fiendens led. Slutligen fick han ett klubbslag på hjelmen, så att han dog. Ring lät med all heder begrafva sin fallne motståndare och sade vid hans bål, att Harald främst bland de fallnes skara skulle rida in i Valhalls glädje. Se vidare härom i läseboken III afd. st. 10.

Den namnkunnigaste af Nordens kämpar är **Ragnar**, med tillnamnet *Lodbrok*. Detta namn fick han till följd af den ludna drägt han bar, då han vid femton års ålder dödade en stor orm, som ringlat sig om prinsessan Thoras jungfrubur, och fick han sedan henne till gemål. Då hon dog, for Ragnar ut på vikingafärd

för att skingra sorgen. Dylika färder började nu skandinaviens folk företaga till Europas rikare länder för att vinna ära och byte.

Dessa vikingar foro så fram med de länder, som de hemsökte, att folket der läto insätta i sina kyrkoböner: "För nordmännens raseri bevarer oss milde Herre Gud." Under sin färd kom nu Ragnar till Norge. Der fick han se en torparflicka, som var så skön, att han tog henne till gemål. Hon omtalade sedan, att hennes rätta namn var *Aslög* och var hon dotter till den berömde hjälten *Sigurd Fåfnesbane* och sköldmön *Brynhild*. Med *Aslög* hade Ragnar flere söner, som blefvo Nordens väldigaste vikingar. Då Ragnar på gamla dagar hörde deras bragder omtalas, väcktes hos honom lusten att ännu en gång utföra ett storverk. Han beslöt då att med endast tvenne stora skepp segla till England och intaga detta land. Här blef han dock besegrad och kastad i en ormgröp, der han, utan klagan, besjöng sina bragder, tills ormarnes bett ändade hans lif. Hans söner utkräfvade sedan en grym hämd på sin faders baneman. Läs i läseboken *Ragnars saga* i III afd. st. 8!

Sagan om Hjalmar och Ingeborg, läseboken III afd. st. 6 och Frithiofs saga, III afd. st. 7, äro berömda hjeltesagor.

Vikingalifvet.

Vikingafärderna togo omkring år 800 alt större utsträckning, och fåfanga voro i allmänhet de försök till motstånd, som Europas kristna folk gjorde. De vilda krigarne från Norden härjade, brände och plundrade på det grymmaste sätt. Stundom slogo de sig i stort antal ned i de eröfrade länderna och upprättade sålunda nya riken. På så sätt intogo de flera gånger stora delar af England. Frankrikes konung afträdde till dem ett stort och fruktbart land, som efter nordmännen än i dag kallas Norrmandie, och anlade de sedan der ett mägtigt hertigdöme, hvars styresmän med tiden blefvo Englands konungar. Utvandrare från Norrmandie upprättade i en senare tid äfven konungariket Neapel. Svenskarnes vikingafärder ställes förnämligast öster ut, och här grundlade en nordisk viking, Rurik, det ryska väldet. Till Konstantinopel styrde många nordbor sin färd, och der togo de under namnet väringar tienst hos den grekiske kejsaren, hvars livvakt de utgjorde. Om vikingatiden läses vidare i läseboken III afd. st. 4.

Kristendomens första förkunnande i Norden.

De kristna konungarne i Europa ansågo, att vikingatågen skulle sluta först då, när Nordmännen omfattat kristna tron. Derfor hitsände tyske kejsaren Ludvig den

fromme den förste förkunnaren af kristendomen i vårt land, och var dennes namn **Ansgar**. Han var en from man och brann af nit för Guds rikets utbredande. Under vägen hit plundrades han af vikingar och led dertill skeppsbrott, ur hvilket han med knapp nöd räddade lifvet. Han fortsatte dock utan tvekan sin färd och anlände omkring år 830 till den mägtiga handelsstaden Birka. Uppsvearnes dåvarande konung var Björn på Håga, som med folkets bifall tillät Ansgar att predika den nya läran. Sedan en kyrka blifvit uppbygd i Birka, vände Ansgar hem, men måste ännu en gång besöka Norden, emedan omvändelseverket bedrefs så oklokt, att hedningarne förstörde kyrkan och förföljde det kristna folket. Ansgar, som med rätta kallas Nordens apostel, dog 865 som biskop i Hamburg, under hvilken biskopsstol då också Skandinavien lydde. Om Ansgar få vi vidare underrättelse i läseboken III afd. 15:de stycket.

Långsamt gick det dock med kristendomens utbredande härstädes, ehuru folket redan vid Ansgars hitkomst genom kristne krigsfångar kände något till den nya läran.

Sveriges första kristna konungar.

Den första kristna konungen i Sverige var **Olof Skötkonung**, hvilket senare namn han fått derför, att han redan som barn, då han ännu bars i skötet, hyllades till konung. En munk vid namn Sigfrid, Smålands apostel, döpte år 1007 Olof i Husaby källa i Vestergötland. Han bortlade då titeln af Upsala konung och lät kalla sig Svea konung.

I förening med Danmarks konung och tvenne norska jarlar anföll och öfveryann Olof Skötkonung i sjöslaget vid Svoldern den berömde **Olof Tryggvesson**, Norges konung. Af Norge, som sedan delades mellan de segrande, fick också Olof en del. Men kort derefter blef **Olof Haraldsson** Norges konung. Han var en tapper krigare, och hade äfven härjat på Mälarens kuster och nedbränt Birka. Då han tog tillbaka den del af Norge, som Olof Skötkonung egt, uppstod strid mellan konungarne. Länderna ledo deraf, men Olof Skötkonung, som var hersklysten och stolt af sig, ville ej sluta fred. Då sände Olof Haraldsson sändebud till Sverige, och dessa framstälde på tingen, der konungen och hans förnämste män samt en stor del af allmogen voro samlade, sina förslag till förlikning. De anhöllo ock, å norske konungens vägnar, att han skulle få en dotter af svenske konungen till gemål. Men Olof Skötkonung nedtystade med vrede sändebuden och ville ej heller höra svenske mäns tal om förlikning. Men

då reste sig den gamle **Thorgny**, Uplands lagman, och sade, att folket ej behöfde tåla olag och ofred, därför att konungarne ej voro ense. »Mitt råd är därför, att du nu sluter fred med Norge. Men vill du ej så göra, så skola vi öfverfalla och dräpa dig, så hafva våra förfäder fordom gjort med högmödigas konungar. Säg nu strax, hur du vill göra.» Konungen måste nu sluta fred med Norge och hans dotter blef gift med norske konungen. Om Thorgny lagman läsa vi i läseboken III afd., st. 14. Olof Haraldsson fick sedan tillnamnet den helige och dyrkades som Norges skyddshelgon.

Omkring år 1060, då den gamla konungaätten med **Edmund gammal** utdog, anser man att det tidskifte, som kallas hednatiden, slutar i vår historia, ehuru hedningar ännu ganska länge funnos i landet.

Land och folk under hednatiden.

Blott de jemnare och bördigaste delarne af landet voro vid denna tid uppodlade. Mellan dessa odlade bygder lågo stora skogar, genom hvilka blott smala, för fotgängare och kreatur uppröjda vägar ledde. Vid dessa stigar lågo här och der hvilohus, sälohus, der de resande kunde finna skydd för oväder och vilddjur, men intet mera.

Boningarne voro enkla envåningshus, bygda af timmer. Elden uppgjordes på en häll eller på ringlagda stenar midt i stugan, och röken sökte sig ut genom en öppning på taket; genom detta hål inkom äfven dagsljuset och kallades dessa öppningar vindögon. För att ej kolden

skulle inkomma, tilltäcktes de först med träluckor och upplystes stugan då genom stickbloss. Sedermera begagnades i de på taket och husets sidor anbragte gluggarne luckor, öfverspända med genomskinliga hinnor, hvarigenom ljus inkom. Golfvet bestod af bara marken och täcktes med halm. Rundtomkring stugans väggar funnos fasta bänkar, bakom dem likaledes fasta sängar, och framför dem långa bord. Bänken, som vette mot solsidan, ansågs för en hedersplats; midtemot densamma fans en liten bänk, kallad högsätet, på hvars sidostolpar gudabilder ofta voro utskurna; denna bänk var husfaderns



En fornordisk gästsal.

plats. De nakna väggarne täcktes i de förmögnares hus vid högtidliga tillfällen med väfda tapeter. Rundt omkring på väggarne hängde kämparnes vapen.

Lefnadssättet var enkelt och allvarligt. I högsätet satt husfadern, klädd i hemväfadt vadmal och lärft, och höll sin måltid vid samma bord som husfolket. Maten bestod af bröd, kött, fisk och mjölk; öl och af honung brygdt mjöd dracks ofta i öfverflöd. Hvarje främling var en välkommen gäst, ej ens en fiende fick förolämpas, då

han som gäst öfverträdt husets tröskel. Skalder och sagoberättare aktades högt och intogo vanligen hedersplatsen.

Fri och sjelfständig var den sjelfegande mannen, odalbonden, och af ingen lät han sig befallas. Denna sjelfständighet gick så vida, att han hade magt att uppföda eller döda sina barn och trälar, och skötte de senare nästan allt arbete. Den frie mannen gick för det mesta beväpnad, och var lätt benägen till kamp och strid. Nordbons förnämsta dygder voro hans trohet i förbund och löften, samt den redlighet, hvarmed han fullgjorde sina förbindelser. Kriget var den käraste sysselsättningen, och en stor skam hvilade öfver den, som tillbragte sin tid hemma i dådlös hvila. Den gamle, som ej längre kunde deltaga i striden, lät ofta stinga sig med spjut kring hjertat, "rista gejrsodd", så att han dog, eller också störtade han sig utför den branta klippan, ättestupan. De personer, som tillhörde samma släkt, ansågo sig vara förbundna, och om någon i släkten blef dödad, ansågo sig anförvandterna skyldige att hämnas; härigenom uppkom blodshämnden, som ofta förorsakade långa slägtekrig och stor manspillan.

Qvinnan hedrades och aktades högt, men fick ej ärfva något, troligen emedan egendomen hufvudsakligast utgjordes af vapen och skepp. Då ungmön bortgiftes, försågs hon likväl med hederlig utstyrsel, och giftet skedde sålunda, att brudgummen köpte bruden af föräldrarna. Den väldige kämpen tog sig dock ofta hustru med vapenmakt. Troheten mellan älskande var stor, och ofta gick ungmön med sin brudgum i döden. Den gifta qvinnan hade inom huset mycket att säga, och skötte med trälarnes och huskarlarnes hjälp ej blott de inre göromålen, utan också åkerbruket, då männen voro borta. Stundom klädde sig också qvinnan i krigarrustning och deltog som sköldmö i striden.

Samhällsförhållandena voro enkla. De flesta angelägenheter afgjordes på tingen genom de af folket utsedda lagmännen. Tingen höllos under bar himmel och domaren med sina biträden eller nämnden sutto på i krets lagda stenar. Rundtomkring stod folket och gaf genom rop eller vapenbrak tillkänna sitt bifall eller misshag. Hvarje landskap hade sin särskilda lag, och förvarades lagbuden, som voro affattade i versform, blott i minnet, enär skrifna lagar ej funnos. Det förnämsta tinget höll

i Upsala, nu gamla Upsala, som var Svearnes hufvudort sedan Sigtuna öfvergifvits. Upsala tempel var vida omkring beryktadt för sin prakt och sina rikedomar.

Skatterna voro vid denna tid få och obetydliga, samt utgingo hufvudsakligen till offrens underhåll. Sedermera tillkommo ock tings- och krigsskatterna, "tings- och le-
dingsslama."

Konungen kallades ock drott, och var hans makt icke stor; hans hufvudsakliga uppgift var att skydda landet för fiender och sålunda i krig vara folkets anförare samt verkställa de större offren. Folket visade honom dock stor trohet, så länge han följde lagarnes bud, och drott-
svikaren drabbades af allmänt förakt. I hvarje landskap rådde en konung, men ansågs Upsaladrotten som den förnämsta; under hans välde kommo ock småningom de andra landskapen. Konungens förste embetsman kallades jarl, och var dennes makt ofta lika stor som konungens.

och
kon
men
ning
und
kris
187
ätte
utr
och
stet
afg
reta
drif
Sve
Blot
blo
om

Katolska tiden eller medeltiden.

Stenkilska samt Sverkerska och Erikska ätternas regenttid.

Stenkil, som var Emund gammals jarl och gift med hans dotter, blef vald till konung 1060. Han var en nitisk kristen, men afböjde alla våldsamheter mot hedningarnes offerplatser, hvarföre fred rådde under hans tid mellan hedningar och kristna.

Den namnkunnigaste af Stenkilska ättens regenter är **Inge den äldre**. Han utrotade hedendomen hvar han kunde, och befalde, att folket skulle blifva kristet, hvarjämte han lät bränna Upsala afgudahus. Han blef därför af de uppretade, **hedendomen tillgifne Svearne** fördrifven, och dessa antogo Inges svåger, **Sven**, till konung; denne blef kallad **Blotsven**, emedan han tillbjöd sig att blota, det vill säga offra till gudarne, om folket ville gifva honom konunga-

magt. Inge hade emellertid flytt till Westgötarne, **enär kristendomen der var allmän.** Efter tre år kom han dock tillbaka, brände Blotsvens hus och dödade honom sjelf, samt återtog styrelsen.

Inge råkade i strid med Norges konung, Magnus Barfot, emedan denne ville till Norge lägga Dal och Vermland. Tvisten afgjordes på ett möte i Kungahäll 1101, der, jemte de två nämnde konungarne, också Danmarks konung Erik Ejegod var tillstädes. Folket tyckte sig aldrig hafva sett tre sådana män tillsammans förut. Inge prisade de som den störste och mest manlige, Magnus som den raskaste och Erik som den skönaste. Man kom här öfverens, att rikenas gränser skulle blifva som förut; till bekräftelse af freden förlovade sig Magnus med Inges dotter Margareta, som deraf blef kallad Fredkulla. Inge dog 1111.

Efter flere års **strider mellan Svear och Götar** blef år 1130 **Sverker**, en afkomling af Blotsven, vald af Götarne och erkänd som konung öfver både Svear och Götar. I hans tid blef kristendomen allmän, och det första kyrkomötet hölls i Sverige, i Linköping 1152, der Svenskarne åtogo sig att årligen under namn af "sankt Peters penning" betala skatt till påfven.

Under Sverkera tid skola Danskarne hafva infallit i Småland, på en tid då männen voro borta i härnad. Anförda af en flicka, Blända, skola dock qvinnorna i Värends härad rest sig och fördrifvit

fienden. Sverker blef mördad, ett öde, som öfvergick de flesta konungarne af dessa ätter, till följd af striderna inom landet. Dessa strider kommo sig af **afunden**, som nu rådde **mellan Svear och Götar**, om hvilka som skulle hafva rätt att välja konung, hvarvid händelsen gjorde, att de segrade skiftesvis. Så efterträddes Sverker af

Erik IX, som var vald af Svearne. Erik var ödmjuk till sinnes, men klok och tapper.

För att späka sin lekamen fastade han ofta, badade sig uti iskallt vatten, samt bar en tagel-skjorta närmast kroppen. Under denna tid ansågs ett sådant lefnadssätt vara Gud synnerligen behagligt. Erik var derjemte rättvis och gïfmild, samt tänkte så litet på sig sjelf, att, då folket bjöd honom ökade inkomster, svarade han: »Jäg har nog af mitt, behållen Edert; kanske behöfven I det framdeles.»

Erik företog ett krigståg till Finland för att omvända hedningarne derstädes till kristna tron. Han besegrade hedningarne, men skonade alla, som ville antaga kristendomen. När han derefter tänkte på sina stupade fiender, grät han, emedan de dött, utan att hafva blifvit delaktige af kristendomens ljus. Läs om kung Erik och biskop Henrik, läseboken III afd. st. 17!

Kort efter sin hemkomst från detta krig blef Erik, då han utkom ur kyrkan

i Upsala, der han bevistat gudstjensten, öfverfallen af danska prinsen **Magnus Henriksson**, och efter ett tappert försvar fången och derpå halshuggen år 1160.

På det ställe, der Eriks blod utgöts, påstås den nu så kallade »sankt Eriks källa» hafva upprunnit, och många under sades ske vid hans graf. Han blef derföre ansedd såsom helig, och åkallades under namn af »helige Erik» såsom Sveriges skyddshelgon. Hans ben förvaras ännu i ett silfverskrin i Upsala domkyrka. Eriks mördare blef efter ett par års regering dödad af det uppretade folket.

Under de följande regenterna af dessa ätter steg kyrkans magt och inflytande allt mera. Så fick Sverige år 1164 sin *förste erkebiskop*, hvilken tog sitt säte i Upsala, hvarjemte några årtionden derefter presternas och klostrens egendom befriades från skatt till kronan, och presterna sluppo svara inför verldslig domstol, då de anklagades, utan skulle de dömas af sina biskopar. Denna skattefrihet kallades *andliga frälset*. Fromme män och qvinnor, munkar och nunnor, började här, som i andra land, draga sig bort från verlden för att egna sitt lif åt andaktsöfningar och andra för Gud behagliga verk. De boningar, som åt dem uppfördes, kallades kloster, och vågade ingen

ofreda dessa hus. Klostren blefvo derföre under dessa oroliga dagar ofta den förföljdes och försvarslöses tillflyktsort, hvarjente tidens vetenskap och konst utöfvades inom deras skyddande murar. För att visa sin tacksamhet mot konungarna, införde kyrkan kröningen, hvarigenom konungens person ansågs vara heliggjord. Den, som dödade den krönte, blef bannlyst, det vill säga utesluten från gudstjensten och människors umgänge, hvarjente hvem som helst fick döda honom. Den bannlystes ben fingo ej multna i vigd jord, och efter döden väntade honom den eviga osaligheten. Bannlysningen var ock denna tids fruktansvärdaste straff och kyrkans starkaste vapen. För att göra presterna så mycket mer oberoende af den verldsliga magten, förbjödos de att gifta sig.

Den sista regenten af dessa ätter var **Erik**, kallad "halte och läspe" efter sina lyten. Har var en svag konung och blef fördrifven af den mäktiga **Folkungasläkten**. Han återkom dock och fick, med dansk hjälp, igen regeringen. För att göra sig till vän med Folkungarne, tog han den mäktigaste af dem, **Birger Månsson till Bjälbo**, till jarl och gaf honom sin syster

till gemål. Birger Jarl var en kraftig och klok man, och höll sin ätt i styr.

Birger Jarl företog ett segerrikt krigståg till Finland, der hedningarne på det grymmaste sätt plågade och mördade landets kristne inbyggare. Dylika krigståg till hedningars omvändelse kallades korståg, emedan de stridande kristne, för att utmärka, att de kämpade för Kristi sak, vanligen buro ett rödt kors insydt på sina kläder. De egentliga korstågen företogos till Palestina, för att återtaga detta land från de Muhammeds lära tillgifne Araberna, som intagit det. Se härom i läseboken V afd. styckena 8 och 10.

Under det Birger nu var i Finland, sysselsatt med att ordna dess förhållanden, dog Erik 1250.

Folkungaätten.

Efter den barnlöse Eriks död skulle nu en ny konung väljas. Birger Jarl var visserligen den, som dervid först borde komma i åtanka, men han var ej af kunglig slägt, hvilket deremot var fallet med hans barn, som voro syster-söner till den affidne konungen. De stora herrarne, som nu innehade den magt, bönderna fordom egt, utkorade därför Birgers äldste son, den sjuårige **Valdemar** till konung. Detta val skedde Birger ovetande, och den styfsinte jarlen

lärer visat missnöje deröfver. Då skall den mäktige Joar Blå till Gröneborg hafva sagt, att om Birger ej var nöjd, skulle Joar under sin tröja nog kunna skaka fram en annan konung. Birger lät då saken vara och nöjde sig med platsen som förmyndare för sonen.

De andre Folkungarne afundades dock Birgers magt och gjorde uppror mot den unge konungen; men jarlen besegrade upprorshären och tillfångatog samt lät afrätta hufvudmännen, hvarefter släkten till en stor del förlorade sin betydelse.

Den fred, som rådde i landet, använde Birger till rikets bästa, och höll han sträng ordning bland det oroliga, stridslystna folket. Hans förnämsta verk voro de lagar, han stiftade. Genom dessa lagar stadgades hemfrid, qvinnofrid, tingsfrid och kyrkofrid. Den som anföll någon i hans hem, bortröfvade en qvinna, eller ofredade folket på vägen till kyrkan eller tinget blef fredlös, och kunde af hvem som helst saklöst dödas. Om qvinnan stadgade han, att hon, som hittills varit arflös, skulle ärfva hälften mot broder. Rörande Birger och hans lagstiftning läs vidare i läseboken III afd. st. 18.

Rikets handel sökte Birger befordra genom fördrag med den nu mäktiga han-

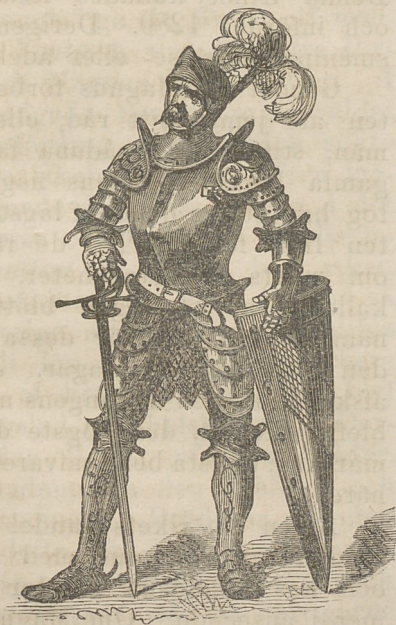
delsstaden Lybeck, och Stockholm blef nu viktigt både som köpstad och fästning; se härom läseboken III afd. st. 19. Med Norges och Danmarks riken höll Birger Jarl fred och endragt.

Birger tilldelade sina andra söner vissa delar af landet, hvilka landsdelar de under namnet hertigar skulle styra. Men oenighet uppkom snart efter Birgers död mellan bröderna, och den svage, sedelöse Valdemar stöttes från tronen af sin broder **Magnus**, som blef konung. Genom sina stora egenskaper visade sig Magnus också värdig den plats han intog. Sedan han strängt tuktat de upprorsmän, som rest sig mot honom, fortsatte han sin faders lagstiftning, och utfärdade förbudet mot sjelfhämd; den som blef förölämpad, fick icke sjelf skaffa sig rätt eller hämnas, utan måste hänskjuta sin sak till laglig domstol. Äfvenledes förbjöds den så kallade våldgästningen, hvarigenom de resande med våld togo från folket hvad de önskade. Magnus lät i stället inrätta gästgifvargårdar, der den vägfarande mot betalning fick hvad han begärde. Bonden tyckte sig härigenom hafva fått liksom lås för sin lada och gaf konungen det ärofulla tillnamnet *Ladulås*.

blef
fäst-
. 19.
höll
öner
lelar
tyra.
gers
ede-
f sin
nom
gnus
Se-
män,
han
för-
för-
rätt
sin
för-
gen,
togo
s lat
den
han
nom
gaf
ulås.

Vid denna tid blomstrade riddarväsendet i Europa. Till riddare kunde blott den nämnas, som utmärkt sig genom tapperhet och hedrande vandel. Riddaren förband sig att strida mot våld och orätt, försvara den värnlöse och sjelf lefva fri från fruktan och tadel.

I striden var riddaren klädd i rustning af stål, som till och med täckte ansigtet; för att man ändå skulle känna igen hvarandra, målades på skölden ett tecken, så kalladt sköldmärke, hvaraf de adliga vapnen uppkommit. Utvecklingen af detta riddarväsende befordrades i synnerhet genom korstågen. Huru en den tidens riddare var klädd, se vi i närstående bild.



En riddare i sin rustning.

Magnus, som älskade prakt och ståt, gynnade riddarväsendet vid sitt hof, och,

för att erhålla en här af stålklädde ryt-
tare, påbjöd han, att den, som ville ut-
rusta en sådan krigare och häst, skulle
för sin gård vara fri från andra skatter.
Denna frihet kallades *verldsliga frälset*,
och infördes 1280. Derigenom uppstod
småningom frälse- eller adelsståndet.

Genom att Magnus förbehöll sig rät-
ten att jemte sitt råd, eller förnämsta
män, stifta lag i sådana fall, hvarom i
gamla lagarne ej fans något stadgadt,
tog han större delen af lagstiftande mag-
ten från folket. Till de rådplägingar
om rikets angelägenheter, som höllos,
kallades af konungen blott rikets för-
nämsta män, hvarför dessa sammanträ-
den kallades herredagar. Jarlaembetet
afskaffades, och konungens närmaste män
blefvo drotset, den högste domaren, och
marsken, högsta befälhafvaren öfver krigs-
hären.

Äfven om rikets handel och näringar
vårdade sig Magnus med stor omsorg,
och hos utländska magter kom landet
mer i anseende. Om Magnus möte med
Danmarks konung, se i läseboken III
afd. st. 20. När konung Ladulås dog,
år 1290, buro bönderna under tårar
hans lik till Stockholm, der han be-

grofs i Gråbrödra-, numera Riddarholmskyrkan.

Magnus unge son **Birger** blef nu konung; åt sina andra söner hade Magnus lemnat hertigdömen. Styrelsen under konungens omyndiga år fördes af marsken **Torgils Knutsson**, som fortsatte Birger Jarls och Magnus Ladulås verk. I Finland utvidgade han svenska väldet och genom fördrag med Lybeck sökte han befordra rikets handel. Äfven lagväsendet egnade han sin omsorg, i det han lät öfverse och förbättra Upplandslagen. I tretton år styrde han riket, och säger krönikan, att "det då stod så väl till i Sverige, att sent skall det blifva bättre". Till lön för detta sitt arbete blef Torgils af konungen, när han blef myndig, fängslad och halshuggen. Dertill förmåddes Birger af sina bröder, som ville undanrödja den kraftige och rättrådige mannen. Bröderna kommo dock efter detta dåd i strid med hvarandra, hvilken tvedrägt efter mycket svek å ömse sidor slutades så, att hertigarne af konungen insattes på Nyköpings slott, der de omkommo, troligen af hunger. Uppretade öfver detta skändliga dåd, som kallas Nyköpings gästabud, fördrefvo

Svenskarne Birger och läto afrätta hans oskyldige son.

Af ombud från de flesta af Sveriges landskap blef nu, år 1319, den treårige **Magnus Eriksson**, son till den å Nyköpings slott aflidne hertig Erik, vald till konung och hyllad vid Mora stenar, nära Upsala. Året efter fick den unge konungen ärfva Norges krona efter sin morfader, hvadan de båda länderna nu för första gången blefvo förenade. I öster utvidgades svenska väldet, likaså i söder, der Skåne, Halland och Blekinge, som hittills hört till Danmark, nu kommo under Svenska kronan.

Magnus Erikssons inre styrelse utmärkte sig för flere nyttiga åtgärder. Så afskaffades trälldomen fullständigt, och en för hela landet allmän lagbok utarbetades. Norrland och Finland uppodlades, och folk från rikets öfriga trakter flyttade till dessa landsdelar.

Men lyckan vexlade. Konungen invecklades i krig och fick i Danske konungen Valdemar Atterdag en fruktansvärd motståndare, som sträfvade att återtaga de södra landskapen. En förfärlig pest, kallad digerdöden, utbröt äfven och bortryckte nära tredjedelen af befolkningen, ja, i vissa trakter dogo alla inbyggarne, så att landet der för lång tid blef öde. Konungen hade ej nog kraft

att
miss
åt
Hall

ink
af
fäng
uttr

grun
klok
sone
styc

oly
tar
skar
enk
ter,
ning
vid
enac
skar
och
nu
rege

att under sådana förhållanden sköta styrelsen, och missnöje uppstod. Magnus måste då lemna Norge åt sin son **Håkan**, och återtogs sedan Skåne, Halland och Blekinge af Danskarne.

De med Magnus missnöjde herrarne inkallade slutligen hans svåger, **Albrekt af Mecklenburg**, som lät öfverfalla och fångsla sin intet ondt anande frände, och utropa sig till konung.

Vid denna tid lefde **den heliga Brigitta**, som grundade Vadstena berömda kloster. Denna fromma, kloka qvinna var en af Nordens märkligaste personer. Läs om henne vidare i läseboken, III afd. stycket 21.

Konung Albrekts styrelse blef mycket olycklig för riket, der hans tyska knektar foro fram som i fiende land. Svenskarne tillbjödo derfor konung Håkans enka, **Margareta**, Valdemar Atterdags dotter, tronen; hon var förut regerande drottning i Danmark och Norge. I slaget vid Falköping 1389 besegrade de förenade Svenskarne, Norrmännen och Danskarne Albrekt och hans tyska anhang och togo honom sjelf till fånga. Så voro nu Nordens tre riken förenade under en regent.

Unionstiden.

1389—1521.

Den statskloka Margareta beslöt nu att för all tid förena Nordens riken och uppgjorde derföre förslag till en föreningsakt, som innehöll, att Sverige, Norge och Danmark skulle för evärdeliga tider hafva samma regent, men styras, hvarje rike, efter egna lagar. Denna föreningsakt, som af några herrar underskrefs i Kalmar, kallades **Kalmare-union**. Margareta och hennes efterträdare betraktade dock Danmark som hufvudlandet i de förenade rikena, och de andra staterna som lydriken, och detta gaf anledning till de missförhållanden, som gjorde unionen förhatlig i Sverige. Margareta höll dock ordning i sina länder och tvingade de oroliga, hersklystna herrarne att hålla fred.

Hennes efterträdare, **Erik af Pommern**, var en egensinnig och oduglig regent och dålig människa. Han förde ett svårt och långvarigt krig med Holstein, hvilken strid redan börjat under Margaretas tid. För att få penningar härtill, pålade han folket tunga och olagliga skatter. Till att indrifva penningarne satte han i Sve-

rige utländska fogdar, som på det svåraste plågade allmogen. Den värsta bland dessa konungens tjänstemän var Jösse Eriksson, fogde öfver Vestmanland och Dalarne. Han lät spanna bönderna för plogen och qvinnorna för hölassen. Då någon klagade häröfver, blef han piskad, stundom till döds. På några bönder lät han afskära öronen, andra hängde han i rök, så att de qväfdes.

Vid Stora Kopparberget bodde vid denna tid en bergsman af adlig börd, och var hans namn **Engelbrekt Engelbrektsson**. Han reste tvenne gånger till konungen och framförde allmogens klagomål öfver fogdarne, men ehuru dessa klagomål befunnos sanna, skedde dock ingen ändring. Då reste sig Dalkarlarne under Engelbrekts anförande, och med dem förenade sig folket i de andra landskapen, samt drefvo Danskarne ur riket. Så stor var ordningen i den stora bondehären, att ingen fredlig man förlorade i värde så mycket som en höna. Slutligen valde herrarne marsken **Karl Knutsson Bonde** till rikets höfvidsman, i stället för Engelbrekt, som allmogen önskat; Karl måste dock dela magten med Engelbrekt. Denne senare blef dock snart derefter, år 1436,

mördad på den sedan så kallade Engelbrektsholmen i Hjelmaren, och var mördaren en vildsint yngling vid namn Måns Bengtsson Natt och Dag. Under tårar upptogo bönderna sin älskade höfdings lik och förde honom till Örebro, der han begrafdes i kyrkan. Läs en om Engelbrekt i läseboken III afd. st. 22!

Karl Knutsson måste ej långt här-efter lemna styrelsen till **Kristoffer af Bayern**, som förut var konung i Danmark och Norge.

Konung Kristoffer sökte uppfylla sina pligter som konung äfven mot Sverige, och stadfästade den af Magnus Eriksson utarbetade allmänna landslagen. Han sökte ock upphjelpa de förenade rikenas handel, som de så kallade hansestäderna slagit under sig. Hanseförbundet var stiftadt af de förnämsta handelsstäderna i nordliga Europa, hvilka sålunda genom ett gemensamt uppträdande ville skydda sig och sin handel under dessa oroliga tider.

Efter Kristoffers död 1448 valdes **Karl Knutsson** till konung. Han var en tapper och ridderlig man, som älskade sitt land, men ändock blef hans regering högst olycklig, enär utländska och inhemska fiender aldrig lemnade honom ro.

Tvenne gånger blef Karl fördrifven från landet, första gången af danske konungen **Kristian I** af Oldenburg, som sedan för en kort tid blef konung

ock
rest
Oxe
non
eme
pres

rad
dö

öfv
ket
vis
mä
147
i I

her
Re
och
inr
och
afh
att
låt
Un
ger
Nor
Me

också i Sverige. Då Karl sedan återkallades, upp-
 reste sig mot honom erkebiskop Jöns Bengtsson
 Oxenstjerna och biskop Kettil, samt fördrefvo ho-
 nom änyo. Men bönderna önskade Karl åter,
 emedan »Sverige var ett konungarrike och intet
 prestagäll», och så blef han konung för tredje gången.

Sten Sture och Svante Sture beseg-
 rade dock Karls fiender, så att han fick
 dö som konung.

Under benämningen riksföreståndare
 öfvertog nu Sten Sture den äldre 1470 ri-
 kets styrelse. Danske konungen sökte
 visserligen återtaga Sverige, men hans
 mäktiga här blef slagen vid Brunkeberg
 1471. Om detta märkliga slag läsa vi
 i III afd. i läseboken st. 24.

Nu följde en tid af lugn och ro, som
 herr Sten begagnade till rikets bästa.
 Reda och ordning infördes i styrelsen,
 och den andliga odlingen höjdes genom
 inrättandet af Upsala högskola år 1477
 och boktryckerikonstens införande. Så
 afhållen var Sten Sture, att folket sade,
 att han hellre ville gifva sitt lif än att
 låta ett får afhändas bonden med orätt.
 Under några år måste han väl lemna re-
 geringen, och var då Hans, Danmarks och
 Norges konung, äfven regent i Sverige.
 Men när Hans blef fördrifven, återvände

den af folket älskade herr Sten, som sedan styrde landet till sin död (1503).

Den krigiske **Svante Sture**, som nu blef riksföreståndare, låg under hela sin regeringstid i nästan ständigt strid med Danskarne. Hans son och efterträdare, den adle **Sten Sture den yngre**, fortsatte kampen såväl mot yttre som inre fiender, bland hvilka senare den mäktige erkebiskopen **Gustaf Trolle** var den farligaste. Denne man, hvilken herr Sten flere gånger erbjöd försoning, besvarade dessa tillbud med hån, och begärde hjälp af danske konungen **Kristian den andre**. Sedan de infallande Danskarne blifvit besegrade, tillfångatogs den mäktige erkebiskopen, och hans slott nedrefs. Men efter några år inföll Kristian åter i Sverige, och då Sten Sture blifvit så svårt sårad, att han deraf dog, intog Kristian snart hela landet. Stockholm, som försvarades af Sten Stures enka **Kristina Gyllenstjerna**, kunde han dock endast genom föräderi få i sina händer. Om denna ädla fru Kristina få vi vidare underrättelse i läseboken, III afd. st. 25.

Kristian lät nu 1520 kröna sig till konung i Sverige. För att för alltid göra slut på Svenskarnes motstånd mot

dans
krön
liga
löfte
jemt
gare
afrä
blifv
den
nam
begi
Stoc
ganc
I
mot
ska
för
Kal
till
gent
Skar
G
redde
oakta
der t
årigt
brott

danska väldet, lät han strax efter sin kröning fängsla de förnämsta af de andliga och verldsliga herrar, som förut fått löfte om frid och frihet. Dessa män, jemte de förnämsta af Stockholms borgare, tillsammans 94 personer, lät han afrätta. Denna rysliga tilldragelse har blifvit kallad *Stockholms blodbad*, och har den i vår historia förskaffat Kristian binnamnet "tyrann". Lika stora grymheter begick konungen under sin färd från Stockholm till Danmark, öfverallt injagande skräck och afsky.

Men Kristians blodsdåd verkade just motsatsen, af hvad han åsyftat, ty svenska folket reste sig upp och afkastade för all tid danska oket, och slutades så Kalmare union, som varit Nordens länder till mycken olycka, oaktadt den, om regenterna varit kloka, hade kunnat lända Skandinaviens folk till gagn och välfärd.

Genom sitt våldsamma och grymma lynne beredde Kristian sitt fall äfven i Danmark och Norge, oaktadt han i dessa länder vidtagit många åtgärder till folkets bästa. Genom ett mer än trettioårigt hårdt fängselif fick han sedan böta för sina brott och misstag.

Återblick på medeltiden.

Rikets omfång utvidgades genom uppodling af gamla skogsbygder i synnerhet efter hafskusten och de stora elfvarna. Så odlades och befolkades Norrland och en stor del af Finland, sedan detta land eröfrats. Af nu varande svenska landskap kommo Jemtland och Herjedalen vid början af 1100-talet till Norge; Skåne, Halland och Blekinge voro danska och tillhörde Sverige endast en kort tid under Magnus Erikssons regering. Äfven Gotland kom under den senare delen af medeltiden till Danmark. Härigenom kom Danmark i besittning af den stora handelsstaden Visby. Stockholm och Kalmar voro mera betydande såsom fästningar. Stockholm räknades också såsom rikets hufvudstad från Folkungaättens tid.

Rikets författning. Småningom sammansmälte de särskilda landskapen till ett rike. En allmän landslag trädde i stället för de gamla landskapslagarne; den utarbetades under Magnus Erikssons tid, men fick stadfästelse först af konung Kristofer 1442. Städerna hade särskild lag, stadslag. Konungamagten tillväxte efter hand, särdeles under Folkungaregenterna; men konungadömet berodde dock ännu på folkets val, som verkställdes på Mora äng i Upland af ombud från alla landskaper, hvilka sedermera hyllade den valde, då han red sin Eriksgata. Närmast konungen stod hans råd, som utgjordes af de förnämsta andliga och världsliga stormännen. Bland rådgifvarena voro drotset, marsken och kansleren de viktigaste. Under Sverkerska och Erikska ättarnas regeringstid fans ett annat högt embete, jarlens, men med Birger Jarl upphörde detta och ersattes af drots och marsk.

I äldsta tider hade folket sjelft afgjort sina angelägenheter på tingen under sina lagmäns ledning, men folkets inflytande aftog snart och öfvergick dels till konungen, dels till stormännen. Då konungen ansåg sig behöfva höra flere än sina rådsherrar, så kallade han, jemte dessa, andra stormän till möte med sig och så uppkommo herredagar; slutligen utbildades dessa till riksdagar genom borgares och bönders tillkallande.

Af
andra
fades
det el
tande,
skatte
men f
lättfär
sterna
sitt eg
adel,
Ladul
russtj
frågad
hvilka
gårdar

Bo
var fö
synner
bergsb
vin, ö
tydligt
mera
dande

All
sitt in
roende
sig me
resnin
svensk
frihets
återsta
preste
mogen

De
medelt
hvarfv
verlds
voro
ofta s
tinska
det ö

Af *ståndens* afsöndrade sig det andliga först från det öfriga folket. Under hednatiden hade ej funnits några andra folkklasser än frie och trälar. Trälldomen afskaffades fullkomligt af Magnus Eriksson. Det andliga ståndet eller presteståndet erhöll tidigt rikedom och inflytande, samt hugnades redan år 1200 uttryckligen med skattefrihet. Till en början åtnjöt ståndet stort anseende, men förspilde sedan detta genom magtlystnad, lätja och lättfärdigt lefverne. Mot Unionstidens slut slöto sig presterna gerna till Danskarne och förorsakade derigenom sitt eget land många olyckor. Ett verldsligt frälsestånd, adel, uppkom väl också ganska tidigt, men först Magnus Ladulås gaf det skattefrihet, mot skyldighet att göra rusttjenst. Sedan växte ståndets magt, så att det föga frågade efter lagens stadganden och konungens påbud, hvilka stormännen trotsade i skydd af sina befästade gårdar och väpnade följen.

Borgareståndet var det svagaste ståndet, ty handeln var föga utvecklad och beberskades af hansestäderna, i synnerhet Lybeck. Sverige hade att utföra skogs- och bergsbruksalster samt pelsverk och införde i stället salt, vin, öl, kryddor och tyger. — Bergverken uppfrefvos betydligt, så att silfver- och koppargrufvorna gifvo mycket mera än i våra dagar. Också voro bergsmännen betydande män under slutet af medeltiden.

Allmogen eller bondeståndet räddade sin frihet och sitt inflytande på samma gång som fäderneslandets oberoende, genom att under Engelbrekts ledning modigt resa sig mot utländskt och inhemskt förtryck. Genom denna resning förvärfvade allmogen jemte borgarena stämman på svenska riksdagen och bibehöll genom ett kraftigt och frihetsälskande uppträdande sitt inflytande under den återstående delen af unionstiden. Men genom adelns och presternas skattefrihet blefvo de skattebördor, som allmogen måste bära, högeligen tryckande och utarmande.

Den andliga odlingens ståndpunkt i Sverige under medeltiden var ej synnerligt hög. Klostren voro tidehvarfvets förnämsta läroanstalter för både andelig och verldslig kunskap. Presterna, som nästan uteslutande voro i besittning af tidens bildning, voro dock ganska ofta så okunniga, att de med möda kunde läsa den latinska bibeln inntill, än mindre förstodo de den. Bland det öfriga folket var okunnigheten ganska stor, ej ens

alla stormän, som voro rådsherrar, kunde läsa. Vid tidehvarfvets slut togos dock två viktiga steg för den andliga odlingens främjande, nemligen Upsala högskolas inrättande och boktryckerikonstens införande. — Målare-, bildhuggare- och byggnadskonsterna stodo ej så lågt, hvarom våra domkyrkor, hvilka nästan alla äro från denna tid, bära vitnesbörd.

Lefnadssättet var i hvardagslag enkelt och tarfligt, likasom under hednatiden; men vid bröllop och andra högtidliga tillfällen ville man hafva öfverflöd på mat och dryck. På de förnämares bröllop åtgingo någon gång ända till 24 oxar, 80 får, 80 fläksidor, 350 höns och gäss, utom vildt, fisk och annat mer, samt i dryckesvaror 100 tunnor öl och nära 1,000 kannor vin. Men knif, gaffel och sked måste gästen taga med sig, och vid bordet fick man nöja sig med att äta på samma tallrik som en annan. Vid fester älskade de store att utveckla prakt i klädedrägt; man använde dräfter af sammet och siden som voro prydda med gyllne broderier och perlor. Boningshusen voro ännu i allmänhet små, sällan mer än en våning höga; de voro vanligen timrade af trä och täckta med torf; fönstren voro små, och glastrutor mycket ovanliga dyrbarheter. De vägar, som funnos, voro mycket dåliga, hvarför man mest red. Man och hustru redo tillsammans på en häst, likaså bror och syster. Slutligen började dock förnämre damer begagna ett slags åkdon eller hästbår, som kallades karm.

Titlar blefvo brukliga. Konungar och biskopar skrefvo sig "med Guds nåde"; en prins kallades *junker*, en prinsessa *jungfru* och *fröken*; endast en biskop eller riddare benämndes *herre* och en riddares hustru *fru*. — Folkets sinne var fortfarande krigiskt. Vål förbjödos bönderna att ständigt gå klädda i härbonad, men de kallades så ofta ut i krig och älskade så högt sina vapen, som de med stor färdighet brukade, att denna lag ej kunde vinna fullkomlig åtlödnad. — Qvinnans ställning förbättrades genom qvinnofridens påbudande, samt derigenom att hon fick rätt att ärfva hälften mot broder och att af sin man erhålla s. k. morgongåfva. — Svenska folket var i allmänhet utmärkt för rättrådighet, mod, arbetsamhet, försöksamhet och en gästfrihet, som knappt hade sin like, men var derjemte våldsamt och svårt att styra.

Det tidskifte, som nu slutas, kallas i vår och andra

folks
börja
ehur
händ
med
tets
Ame
form
kand

folks historia vanligen medeltiden; medeltiden anses dock börja omkring år 400, då södra Europas folk voro kristna, ehuru Nordens inbyggare ännu dyrkade hedna gudar. De händelser, som orsakade uppkomsten af ett nytt tidskifte med nya åsigtter och förhållanden, voro förnämligast krukets och boktryckerikonstens uppfinnande, upptäckten af Amerika, samt framför allt den kyrkoförbättring eller reformation, som af Luther och några med honom liktänkande män utfördes.

d tide-
n and-
las in-
älare,
å lågt,
o från

arfligt,
andra
at och
a gång
ns och
esvaror
n knif,
d bor-
ik som
a prakt
a siden
. Bo-
än en
täckta
t ovan-
mycket
do till-
utligen
åkdon

skrefvo
n prin-
riddare
Folkets
nderna
des så
som de
e vinna
ttrades
att hon
in man
i all-
et, för-
n like,
andra

Lutherska tidehvarvet eller nyare tiden.

Man delar vårt lands nyare historia i flere tidskiften, nemligen: **reformations-tiden** eller *nydaningstiden*, som innefattar den tidrymd, då landets religiösa och andra förhållanden omändrades; **storhets-tiden**, då Sverige var en af Europas hufvudmagter; **frihetstiden**, då Sveriges riksdag och det derå herskande partiet var enväldigt; **Gustavianska tiden**, innefattande Gustaf III:s och Gustaf IV Adolfs samt Karl XIII:s regeringstid, och **nutiden**, omfattande tiden för vår nu regerande konungaätts styrelse.

Nydaningstidehvarvet.

Vasa-ätten.

Gustaf I.

1521—1560.

Då Kristian gjorde sitt första infall i Sverige och blef slagen, hindrades han af motvind att afresa till Danmark. Han

erb
och
het
hon
män
kon
Kri
krig
lun
Eri
mar
han
ska
någ
på
lan
hol
upp
Gust
Men
sväf
speja
dem
såsom
qvar
Häri
Aren
att
nedl

erbjöd sig då att komma till Stockholm och underhandla om fred. Såsom säkerhet för, att intet ondt då skulle hända honom, sändes åtskilliga svenska förnäme män till danska hären; men när dessa kommo om bord, blef vinden god, och Kristian seglade med Svenskarne som krigsfångar till Danmark. Bland de sålunda förrådiskt bortförde var *Gustaf Eriksson* af släkten *Vasa*. Då han i Danmark hörde talas om, huru illa det gick hans fosterland, flydde han ur fångenskapen, och kom åter till Sverige efter några äfventyr. Här höll han sig dold på sin fädernegård Råfsnäs i Södermanland, der han fick underrättelse om Stockholms blodbad. Då begaf sig *Gustaf* upp till Dalarne.

Gustafs äfventyr i Dalarne. I Dalarne sökte *Gustaf* förmå folket till resning mot Danskarne. Men Dalkarlarne voro länge tvehogse, och *Gustaf* sväfvade under tiden i stor fara, emedan danska spejare sökte honom öfver allt. För att undgå dem, klädde han sig likt Dalkarlarne och arbetade såsom en dräng. Så tröskade han säd i en ännu qvarstående lada vid Rankhyttan vid sjön Runn. Härifrån begaf han sig till Ornäs, hvars egare, *Arendt Persson*, reste bort till danska fogden för att förråda *Gustaf*. Men *Arendts* hustru, *Barbro*, nedhissade *Gustaf* med en handduk från husets

baksida och gaf honom häst och släde, att han kunde fly. En tid låg han dold under en tall, dit bönderna buro honom mat. Då han, gömd i ett halmläss, färdades uppåt landet, kommo danske spejare och stucko sina spjut genom halmen, så att han var nära att dödas, och blott genom körsvennens fintlighet undgick han att upptäckas. I Mora stod han vid Utmelands by i Tomte Mattes hus och värmdo sig, då hustrun genom fönstret såg Danskarne komma. Hon lät då Gustaf nedstiga i källaren och stälde öfver luckan ett bryggkar. Slutligen, då Gustaf, förtviflande om fäderneslandets räddning, var på väg till Norge, beslöto Dalkarlarne att resa sig och hemtade honom åter. Om dessa Gustafs äfventyr kunna vi läsa i läseboken, III afd. st. 26.

Befrielsekriget. Gustaf samlade nu i Dalarne 1521 en här af bönder och besegrade Danskarne öfverallt, oaktadt motståndet flerstädes var svårt.

Konungaval. Under det befrielsekriget pågick, blef Gustaf vald till riksföreståndare och år 1523 till konung på en riksdag i Strängnäs. Samma år måste Danskarne öfverlemna det starkt befästade Stockholm åt Svenskarne, och var nu landets befrielse från det utländska förtrycket fullbordad.

Kyrkoförbättringen. I Tyskland hade vid denna tid en munk, Mårten Luther, uppstått och predikat en från menskliga

till
och
eft
de
åsi
ny
nä
ne
sin
sig
nin
och
de
sta
pre
sta
Br
tol
det
dag
klo
och
till
sku
Gu
skr

till
kyr

tillsatser renad gudslära. Bröderna *Olaus* och *Laurentius Petri*, af hvilka den förre efter tidens sed studerat i Tyskland och der blifvit bekant med Luther och hans åsigter, började snart att här predika den nya läran. Olaus var anställd vid Strängnäs domkyrka, och der fick Gustaf kändedom om honom och den nya läran vid sin kröning. Då konungen öfvertygat sig om den lutherska bekännelsens sanning, vardt han dess nitiska anhängare, och med bröderna Petris hjälp blef nu den nya läran införd, ehuru ofta under starkt motstånd från folket och katolska presterna, hvilkas förnämsta man var den statskloke och fosterlandsälskande biskop *Brask*. Slutligen bröt Gustaf den katolska kyrkans magt i vårt land genom det af honom förestafvade *Vesterås riksdagsbeslut* år 1527. Deri bestämdes, att klostren skulle upphävas, samt deras och domkyrkornas öfverflödiga egendom tillfalla kronan, hvarjemte Guds rena ord skulle predikas bland folket. Genom Gustafs försorg utkom nu den heliga skrift på svenska.

Laurentius Petri blef af presterskapet vald till erkebiskop och Olaus vardt predikant i Storkyrkan i Stockholm. Om bröderna Petri och

reformationens införande kunna vi läsa vidare i läseboken, III afd. st. 28; i samma afdelning är i stycket 29 den nämde märkvärdige riksdagen i Vesterås beskrifven.

Med landets inre tillstånd var det, då Gustaf blef konung, ej så väl bestäldt. Folket hade vant sig vid sjelfsväld under de oupphörliga krigen, och styrelse och förvaltning voro i mycket försummade. Häri gjorde Gustaf ändring, samt införde reda i allt, såsom i skatteuppbörd och domstolsväsendet. Han visade sig dervid, liksom vid genomförandet af kyrkoförbättringen, åtskilliga gånger mycket sjelffrådig, hvaraf blef en följd, att flere uppror utbröto. Hans forne vänner, Dalkarlarne, gjorde honom på detta sätt mycket bekymmer, men svårast var Småländingarnes uppror under bonden Nils Dackes anförande.

För handeln och näringarne hade ej heller den senast förflutna tiden varit gynsam, och det rike, Gustaf mottog, var äfven i dessa hänseenden i lägervall. Genom en mönstergill hushållning vid sina egna gårdar, samt genom råd, uppmantran och utifrån påkallad hjälp sökte Gustaf derföre upphjelpa åker- och bergsbruket samt handtverkerierna. Köpmän-

nen
fart
och
näs
sin
Sve
oms
det
der

oro
gen
att
tron
ling
stär
gen
sin

fred
II:s
Rys
krig
stric
det
hvar
mag
logs

nen uppmanade han att sjelfva bygga fartyg, till handel på utländska orter, och det så mäktiga Lybeck, som fordom nästan ensamt egt all Sveriges handel i sin magt, måste nu med harm se, att Svenskarne sjelfva började handla. Så omskapade den store konungen äfven i detta fall sitt rike, och lemnade välmåga, der förut blott armod funnits.

Arfföreningen. Då Gustaf fann, hvilka oroligheter och olyckor åstadkommits genom konungavalen, ansåg han bäst, att riket blef ett arfland, hvarigenom tronen tillföll konungens manliga afkomlingar i rätt nedstigande led. Denna af ständerna antagna lag kallas arfföreningen, och tillförsäkrade Gustaf derigenom sin ätt tronen.

Med utländska magter ville Gustaf hafva fred; dock mötte han med kraft Kristian II:s försök att återtaga Sverige. Med Ryssland råkade han i ett ganska svårt krig, som räckte i fem år. Under dessa strider insåg konungen huru nödvändigt det var att ständigt hafva en rustad här, hvarföre han skapade en stående krigsmagt, samt lät bygga vår första örlogsflotta.

Som enskild person var konungen vänlig och glad i umgänge, ehuru sinnet ofta var häftigt. Hans förstånd var klart och minnet ovanligt: den menniska han en gång sett och den väg han farit, glömde han ej någonsin. I sina företag var han ihärdig och nästan aldrig ändrade han en gång tagna beslut. »Bättre en gång säga och dervid förblifva än hundrade gånger tala», var hans valspråk; stor hjälp hade han af sin stora vältalighet vid alla sina företag. Hans gudsfruktan var sann, och inga laster fördunkla hans minne, ehuru han stundom var nog själfständig och fikade mycket efter gods och egendom; som han dock använde till landets nytta. På ungdomens undervisning lade han mycken vikt och var äfven i detta fall som fader en föresyn. I läseboken, stycket Konungaskolan, 30 st. III afd., lära vi känna ett vackert exempel på, huru konungen undervisade. Äfven på kroppens vägnar var konung Gustaf gynnad af naturen, ty han var en högväxt och skön man, och det väldiga skägget förhöjde än mer det vördnadsbjudande utseendet. När han kände sjukligheten och åldern komma, kallade han ständerna tillsammans och höll till dem ett rörande afskedstal samt förmanade sina söner till enighet och gudsfruktan; se härom i läseboken, afdelningen III, st. 31. Snart härefter, år 1560, afled den store konungen, och djup var sorgen i landet, der mången bonde länge mindes »gamle kung Gösta» som en gammal vän.

Konung Gustaf var tre gånger gift. I första giftet hade han sonen Erik. Hans andra gemål, Margareta Lejonhufvud, var honom kärast, och hade han med henne tio barn, deraf sönerna Johan och Karl, som båda blefvo konungar. Trots de

varna
Magi
herti
på d
i läs

en l
sin
och
gref
att
stor
anse

myc
sam
vets
nam
gag
gen
må
rege
bäs

I
Sver
näm

varnande exempel, som man från Birger Jarls och Magnus Ladulås dagar hade, gaf han dessa söner hertigdömen att styra. — Om folkets lefnadssätt på denna tid underrättar oss stycket 32, III afd. i läseboken.

Erik XIV.

1560—1568.

Grefve och friherrevärdigheten. Erik var en praktälskande konung och införde vid sin med stor ståt hållna kröning grefve- och friherrevärdigheten, samt tilldelade grefvarne och friherrarne vissa landsdelar att styra. Härigenom ville han vinna de stores gunst och minska sina bröders anseende.

Eriks sinnelag och styrelse. Erik var mycket besynnerlig till lynnet, misstänksam och häftig, stundom vansinnig. Samvetslösa rådgifvare, bland hvilka den namnkunnigaste var *Göran Persson*, begagnade sig deraf, och förledde konungen till många felsteg och brott. Dock måste erkännas, att Erik i början af sin regering vidtog flere åtgärder till rikets bästa.

Krig. Estland gaf sig vid denna tid under Sverige, men som Polen ock gjorde anspråk på nämnda landskap, uppstod krig med detta land.

Äfven med Danmark, som understöddes af Lybeck, fick Erik krig. Såväl Svenskarne som deras fiender anställde rysliga härjningar i gränslandskapen, utan att dock någon kunde tillskrifva sig bestämd framgång. Svenskarne ledo visserligen flere nederlag till lands, men svenska flottan, som anfördes af sjöhjeltarne Jakob Bagge och Klas Kristerson Horn, var nästan öfverallt segrande. Intetdera af krigen slutades under Eriks tid.

Eriks afsättning och död. Med sina bröder kom Erik snart i strid, och Johan, som han misstänkte för förräderi, hölls i fängelse i flere år. Mot adeln fattade han ock misstankar, hvarföre han lät fängsla och i Stockholm mörda flere af detta stånds mest framstående män; med egen hand nedstack han dervid Nils Sture, eggad till detta brott af Göran Persson. Sedan han ökat missnöjet mot sig genom sitt giftermål med den sköna korporalsdottern Katrina Månsdotter, togo bröderna honom till fånga och läto afsätta honom år 1568. Göran Persson blef vid detta tillfälle på ett grymt sätt afrättad. I nio år hölls Erik sedan i ett stundom mycket hårdt fängelse, tills han dog på Örbyhus slott. Sin fängelsetid förkortade han genom sång, musik och läsning, i hvilka färdigheter han, liksom alla kung Gustafs sö-

ner
dot
sitt
Eri
fatt

Dan
fred
och
sjelf
sess
pols
Rys
tus
lysa
föra
afgö
Joha

mål
lära
Joh
kat
till
pol
des
nad

ner, var väl hemmastadd. Katrina Månsdotter fick några gårdar i Finland till sitt underhåll, och var mycket älskad. Eriks son Gustaf dog landsflyktig i stor fattigdom.

Johan III.

1568—1592.

Fredslut och krig. Johan slöt fred med Danmark och Lybeck i Stettin 1570, i hvilken fred Sverige afsade sig alla anspråk på Jämtland och Härjedalen. Polska kriget afstannade af sig sjelft, emedan Johan var gift med en polsk prinsessa, och redan som hertig ingått förbund med polska konungen. Deremot uppkom krig med Ryssland. Sedan Svenskarne fått den tappra Pontus de la Gardie till befälhafvare, vunno de flere lysande segrar. Olyckligtvis dog dock denne här-förare snart, och derefter hade Svenskarne ingen afgörande framgång. Kriget slöts icke heller under Johans tid.

Religionsstrider. Johans katolska gemål hade ingifvit sin man kärlek till den lära hon bekände. För den skull lät Johan uppfostra sin son Sigismund i katolska bekännelsen, hvilket ock hade till följd, att denne genom sin mosters, polska enkedrottningens, bedrifvande valdes till Polens konung. Men Johan stannade ej härvid, utan sökte äfven att del-

vis återinföra den katolska läran i Sverige och påbjöd därför en ny gudstjenstordning, kallad liturgien. Men härvid mötte konungen mycket motstånd och isynnerhet var hertig Karl en nitisk försvarare af den lära, hans fader infört, och tillät han i sitt hertigdöme ingen ändring i gudstjenstordningen.

Konungens inre styrelse och död. Konung Johan var en kunnig och lärd man, samt sökte uppmuntra de sköna konsterna och bevara Sveriges minnesmärken från förra tider. För öfrigt saknade han de egenskaper, en regent bör ega, hvarför landet under hans tid i mycket kom på förfall, och Johan fick namn att vara en af Sveriges sämsta konungar. Han dog 1592.

Sigismund.

1592—1599.

Upsala möte. Sigismund uppehöll sig vid Johans död i Polen, der han redan var konung. Som han var katolik, fruktade man, att han skulle söka åter införa katolska läran i Sverige. Under *hertig Karls* ledning hölls därför ett kyrkomöte i Upsala 1593, der liturgien afskaffades och beslut fattades, att lutherska läran allt framgent skulle vara rådande i Sverige. Detta vigtiga beslut befastade reforma-

tionen i Sverige och, genom sina följder, äfven i Europa. Om detta märkliga möte se vidare i läseboken III afd. st. 33. Sigismund, som snart derefter hitkom, måste ehuru motvilligt före sin kröning bekräfta detta beslut. Missnöjd härmed reste han snart tillbaka till Polen.

Hertig Karl riksföreståndare. Då Sigismund rest, lät hertig Karl välja sig till riksföreståndare, hvilken åtgärd genomdrefs hufvudsakligen med tillhjälp af bönder och borgare, som voro hertigen mycket tillgifna. Hertigen slöt nu på eget bevåg fred med Ryssland och for illa fram med konungens vännere, af hvilka många begåfvos sig öfver till Polen, deribland de flesta af råds herrarne.

Sigismunds återkomst och afsättning. Med en betydande krigshär kom Sigismund hit öfver för att bringa sin orolige farbror till lydnad. Karl mötte med en svensk här, men råkade snart i den ställning, att han skulle blifvit fullkomligt slagen, om ej Sigismund, som icke ville utgjuta svenskt blod, befalt, att striden skulle sluta. Kort derefter blef dock Sigismund af hertigen i grund slagen vid *Stångebro*. Visserligen ingicks derpå fred och försoning, men Sigismund reste snart derefter öfver till Polen igen, utan att besöka sin hufvudstad och utan att

vidtaga några åtgärder för att återställa ordning och ro i landet. Ständerna beslöto då, på en riksdag i Stockholm 1599, att afsätta honom, hvarpå hertig Karl valdes till regerande arffurste. Sigismund återsåg aldrig sitt fädernesland, och dog som konung i Polen 1632.

Karl IX.

1599—1611.

Karl befästar sitt välde. Oaktadt Karl regerade med kunglig magt, dröjde det likväl ända till 1604, innan han antog konunganamn.

Under tiden stadfästade han sitt välde genom en sträng räfst med Sigismunds anhängare. Många af dessa blefvo afrättade; bland andra de råds-herrar, som rest öfver till konungen i Polen. Karl för härunder ofta fram på ett grymt sätt, och skilde ej alltid på sina och fäderneslandets fiender. Emellertid bröt han på detta sätt högadelns magt, till gagn för landet.

Krig. Snart började ett krig med Polen, som på det hela taget gick olyckligt för Sverige, och Karl, som rest öfver till Lifland, blef der slagen och var nära att tillfångatagas. Äfven med Ryssland uppstod strid, men härunder hade Svenskarne, anförda af Jakob de la Gardie

och Evert Horn, så stor framgång, att de intogo Rysslands hufvudstad Moskvå och tvingade ryssarne att välja Karls son, *Karl Filip*, till zar eller regent. Under Karls sista år råkade Sverige också i ett svårt krig med Danmark. Intet af dessa krig slutades under Karls tid.

Den inre styrelsen. Karl var en klok och mycket kraftfull regent, samt sökte med aldrig svigtande vilja Sveriges bästa. Han upphjelpste därför rikets näringar och bestämde noggrant mått, mål och vigt. Rikets jord lät han uppmäta och ordentligt skattlägga, och kunde i anledning deraf den första tillförlitliga karta öfver Sverige utkomma. Flera nya städer blefvo äfven på Karls befallning anlagda. För den andliga odlingens befrämjande visade han också stort nit, och återupprättade Upsala högskola, som råkat i förfall. I landet höll Karl sträng ordning och vakade noga öfver sina embetsmäns arbete, och den, som ej fullgjorde sin pligt, hade hårda ord, kanske handgriplig tillrättavisning, att vänta. Så tänkte denne konung på allt, från det minsta till det största. Under de sista åren hade han god hjälp af den unge

tronföljaren *Gustaf Adolf*, som var 17 år gammal då Karl 1611 dog. Af många sörjdes den aflidne konungen, i synnerhet i de landskap, Södermanland, Nerike och Vermland, som varit hans hertigdöme, der folket mycket älskade honom. Karl var tvenne gånger gift. I vår läsebok handlar 34 st. i afd. III om denne konung.

Ad
kri
vor
kyn
kon
sig
här
de
me
mås
Elfs
lig
kost
hvan
erlä
fram
Ryss
i *St*
man
des
Gud

Sveriges storhetstid.

Gustaf II Adolf.

1611—1632.

Krig och fredsslut. Den unge Gustaf Adolf hade efter sin fader fått trenne krig att utföra, och landets tillgångar voro små, hvarför ställningen syntes bekymmersam. Dock förlorade hvarken konung eller folk modet. Först vände sig Gustaf mot Danskarne, som med sina härar från flere håll hotade landet, hvare de härjande inträngde. Slutligen slöts med dem fred i *Knäröd*, dervid Sverige måste förbinda sig att betala i lösen för Elfsborg en million riksdaler, en ofantlig summa denna tid, då en tunna råg kostade en riksdaler. Också måste en hvar, från konungen till tjensteflickan, erlægga särskild skatt härtill. Med stor framgång fördes deremot kriget mot Ryssland, och erhöll Sverige vid freden i *Stolbova* 1617 östra Finland och Ingermanland, hvarigenom Ryssarne utestängdes från Östersjön, och "hoppas jag till Gud", sade konungen, "att det skall

blifva Ryssen svårt att hoppa öfver den bäcken.“ Kriget mot Polen, hvars konung, Sigismund, ej ville erkänna Gustaf Adolf som konung i Sverige, var det långvarigaste. Polackarne blefvo dock gång på gång besegrade, oaktadt de erhöilo hjelp af den mäktige tyske kejsaren, och anförde Gustaf Adolf sjelf Svenskarne i de flesta drabbningar. Under detta krig började den svenske konungens rykte som stor krigare sprida sig öfver hela Europa. Slutligen slöts (1629) ett *stillstånd med Polen*, hvarigenom kriget afstannade. Sverige behöll under tiden Lifland samt flere städer i Preussen.

Gustaf Adolfs inre styrelse. Under krigstiden hade dock Gustaf Adolf outtröttligt arbetat för fäderneslandets inre förkofran, härvid biträdd förnämligast af **Axel Oxenstjerna**, en af tidens störste statsmän. Detta arbete för fosterlandets väl blef så framgångsrikt derigenom, att folket sjelft, genom riksdagarne, alltjemt understödde konungens företag; också utfärdades nu den första riksdagsordning, hvarigenom ständernas arbetssätt ordnades. För rättvisans skipande stiftades hofrätter i Stockholm och Åbo. För de särskilda delarne af förvaltningen inrät-

tades embetsverk, de så kallade kolle-
gierna, och tillsattes embetsmän. Fog-
darne på landet ställes under uppsigt af
de ståthållare, som voro tillsatte i hvarje
landskap, och skatteuppbörden ordnades.
Högre skolor, eller så kallade gymnasier,
inrättades i flere städer, och till Upsala
högskola skänkte konungen trehundra-
femtio af sina egna arvegods, hvarige-
nom nämnda läroanstalt kom i ett blom-
strande tillstånd. Dessa konungens be-
mödanden att höja den andliga odlingen,
understöddes ifrigt af presterskapet. Han-
deln och näringarna utvecklades kraftigt,
och för deras upphjelpande anlades un-
der Gustaf Adolfs tid ej mindre än fem-
ton nya städer, deribland Göteborg, vid
denna tid Sveriges enda handelsplats
vid Vesterhafvet. Genom alla dessa före-
tag till landets inre utveckling fick Sve-
rige förmåga att bära de bördor, som
de följande tidernas stora krig gjorde
nödvändiga. Äfven var det denne store
konung, som lade grunden till de många
framgångar, Svenskarne sedan vunno på
krigets fält, derigenom att han ordnade
och ombildade svenska krigsväsendet, så
att detta blef det yppersta i Europa.

Dock har också Gustaf Adolfs regering sin skuggsida, förnämligast genom den stora magt, som adeln nu erhöll, till stor fara för allmogens frihet.

Gustaf Adolfs person. Konung Gustaf Adolf var en högväxt och vacker man, med ett majestätiskt utseende. Hår och skägg voro guldgula, hvarföre han ock fick namnet "guldkonungen". Hans stora själsgåfvor voro utvecklade genom den bästa uppfostran, och tidigt fick han vänja sig vid ihärdig arbetsamhet. Han kände alla, äfven de obetydligaste, af rikets angelägenheter och vårdade sig om allt med den största samvetsgranhet. Till lynnet var han ofta häftig, men erkände alltid snart sitt fel, och gaf på ett högsinnadt sätt upprättelse åt den förolämpade. Hans varma och lefvande gudsfuktan framlyste i nästan alla gerningar; den förtröstan han hyste till Guds hjälp öfvergaf honom aldrig. Alla sina företag började han med böner och kunde derför sluta dem med tacksägelser. Hans gemål, den sköna Maria Eleonora af Brandenburg, var fästad vid honom med den varmaste kärlek, men orsakade, genom sitt besynnerliga lynne, den store konungen ofta bekymmer. Folket älskade honom med en till dyrkan grän-

sand
ging
För
och
Oxe
teels
har
tills
utfö.
C
krige
den
med
ett
slutl
reste
relig
årig
olyc
D
katol
sen
jente
med
ock
tapp
trofö
och
fiend
som
att ti

sande hängifvenhet, och hans krigare gingo med glädje i döden för honom. Förtjensten visste Gustaf Adolf använda och belöna, och hans förhållande till Axel Oxenstjerna är ett af de vackraste företeelser, något land egt att uppvisa; också har man aldrig skådat två större män tillsammans. Om Gustaf Adolf läsa vi utförligare i läseboken, III afd. 36 st.

Gustaf Adolfs deltagande i trettioåriga kriget. I Tyskland utbredde sig i början den protestantiska eller Lutherska läran med stor hastighet, men snart uppstod ett starkt motstånd från katolikerna. Då slutligen de protestantiske Böhmarne reste sig mot Österrike, utbröt 1618 det religionskrig, som under namn af *trettioåriga kriget* i trettio år förhärjade det olyckliga Tyskland.

De katolska furstarne hade under namn af den katolska ligan bildat ett mäktigt förbund, i spetsen för hvilket stod kurfursten af Bayern, hvarjente kejsaren, dels på egen hand, dels i förening med ligan, bekämpade protestanterna. Dessa blefvo ock öfverallt slagna, och då den statskloke och tappre **Kristian IV** i Danmark sökte bistå sina trosförvandter, blef hans här drifven på flykten, och han hade blott hafvet att tacka för, att ej fienden intog hela hans land. Det såg sålunda ut, som om trons och tankens frihet skulle komma att tillintetgöras i Tyskland.

De betryckte protestanterna kastade då sina blickar på Gustaf Adolf och bådo honom om hjälp. Denne beslöt då att våga sitt lif och sitt lands välfärd i striden för andlig och verldslig frihet, hvilken senare också hotades genom kejsarens öfvermagt. Sedan Gustaf Adolf år 1630 hållit ett rörande afskedstal till ständerna, hvilket tal vi läsa i läsebokens III afd. 36 st., anträdde färdan till Tyskland. Hans krigshär var då icke stor, men han bestod af pröfvade, lydige soldater, som med lugn och oförskräckthet gingo i striden, der de anfördes af skicklige befälhafvare. Af Frankrike erhöll Sverige penningunderstöd till trupernas underhåll.

De katolska furstarne hade i början gjort spe af Gustaf Adolf, kallande honom "ett snömajestät, som skulle smälta för söderns sol". Men snart insågo de, sedan Svenskarne vunnit den ena framgången efter den andre, att faran var stor, och ligans fruktade general *Tilly* tågade mot Svenskarne. På det rysligaste härjade Tillys krigare i landet. Sedan han nedbränt den stora staden Magdeburg och mördat flertalet af dess inbyggare, slöto de förskräckta Sach-

sar
föll
sac
tenj
sta
Ad
seg
en
get
st.

gen
der
han
som
öfve
sökt

på
stad

åter
som
sitt
fram
tans
strid
falth
Här
en f

sarne förbund med Gustaf Adolf och bönföllo om hjälp. De förenade svenska och sachsiska härarne mötte Tilly vid *Breitenfeld* nära Leipzig. Här flydde vid första anfallet Sachsarnes här, men Gustaf Adolf vann med Svenskarne en lysande seger, som med ens gjorde Sverige till en af Europas stormagter. Läs om slaget vid Breitenfeld, läseboken III afd. st. 38.

Gustaf Adolf tågade nu mot söder, genom de rika Rhen- och Maynländerna, der städer och fästen öfverallt föllo i hans händer, och folket mottog honom som en af Gud sänd räddare. När han öfvergick floden Lech blef Tilly, som sökte hindra honom, dödligt sårad, hvarpå Gustaf Adolf intog Bayerns hufvudstad München.

Den förskräckte kejsaren måste nu återkalla sin forne general Wallenstein, som en tid varit afskedad, till följd af sitt öfvermod och hans krigares rysliga framfart. Snart samlade han en fruktansvärd här, och efter några oafgjorda strider stodo de båda den tidens störste fältherrarar emot hvarandra vid *Lützen*. Här uppstod nu, den 6 november 1632, en fruktansvärd strid, i hvilken Gustaf

Adolf föll, under det hans trupper vunno en lysande seger. Se härom i läseboken, III afd. st. 40!

Så slutade, till sitt folks och protestantiska världens sorg, men till de katolska magternas glädje, en af världens störste konungar sin lefnad. Men hans verksamhet bar härliga frukter så väl för hela menskligheten som för hans land, ty han hade arbetat för Guds ära och folkens väl.

Kristina.

1632—1654.

Drottning Kristinas förmyndare. Kristina, Gustaf Adolfs enda barn, nu sex år gammal, blef efter sin faders död Sveriges drottning.

Många trodde, att Sveriges magt då skulle vara slut, men de utmärkta statsmän och härförare, som bildat sig i den store konungens skola, utförde hans verk. Främst bland dessa statsmän stod Gustaf Adolfs förtrogne vän, Axel Oxenstjerna, som var den förnämsta af förmyndarestyrelsens män. Läs om honom i läseboken, III afd. 42 st.

Krigen. Vid Gustaf Adolfs död togo *Gustaf Horn* och *hertig Bernhard af Weimar* befälet öfver Svenskarne och förde kriget, som de hufvudsakligen riktade

mot ligans hufvudmän, med kraft och framgång. Efter ett par år ledo Svenskarne dock ett stort nederlag vid *Nördlingen*, der Horn blef fången.

Nu såg det illa ut för Sverige, hvars fleste bundsförvandter afföllo. Men Oxenstjerna förlorade ej modet. Han förlängde stilleståndet med Polen och förmådde Frankrike, som hittills lemnat Sverige penningunderstöd, att med sin krigsmagt deltaga i striden. *Johan Banér* blef nu öfvergeneral. Han vände sig hufvudsakligen mot Sachsarne och återstälde genom lysande segrar, hvaraf den förnämsta vid *Wittstock*, svenska vapnets anseende. Tyvärr började nu äfven Svenskarne, som blifvit förvildade under den långa krigstiden, att föra striden på ett lika så omenskligt sätt, som deras fiender, de kejserliga trupperna. När Banér dog, 1641, tog *Lennart Torstensson* befälet. Han hemsökte förnämligast de kejserliga arfländerna och vann den stora segern vid *Leipzig*.

Danmarks konung hade under hela kriget varit en opålitlig granne. Svenska styrelsen beslöt därför att förekomma hans fruktade anfall, och Torstensson tågade med sin här utan krigsförklaring

in i Danmark. Nästan öfverallt blefvo Danskarne slagne, och måste i *Brömsebrofreden* 1645 afträda Jemtland, Härjedalen och Gotland, samt lemna Svenskarne oinskränkt tullfrihet i Öresund. Strax före denna fred hade Kristina som myndig öfvertagit styrelsen.

Efter danska kriget hade Torstensson åter vändt sig mot kejsaren och vid *Jan-kowitz* med flere ställen tillkämpat sig lysande segrar. Slutligen måste han, till följd af sjuklighet, lemna befälet, då *Karl Gustaf Wrangel* samt slutligen Gustaf Adolfs systerson *Karl Gustaf* anförde Svenskarne.

Det långa förhärjande kriget slöts genom *Westfaliska freden* 1648. Genom denna fingo protestanterna i Tyskland rätt till fri utöfning af sin religion, och för sitt deltagande i striden erhöll Sverige Pommern och några andra landssträckor, samt en summa penningar. En stor del af Tyskland var nu förvandladt till en ödemark.

Förmyndarnes inre styrelse hade utmärkt sig för en mängd åtgärder till rikets bästa. Så fick Sverige en stadga för förvaltningen; Göta hofrätt, postverket och Åbo högskola inrättades. Men denna

styr
föli
gen
sälj
kon
sam
tad
den
att
det
det
af
rar
III
E
nam
och
ska
st. 3
af
fått
san
af s
och
krin
tats
men
Hä

styrelse hade ock sina skuggsidor. Till följd af penningebehovet måste nemligen det ena kronogodset efter det andra säljas till adeln, hvarigenom rikets inkomster minskades och adelns magt steg, samt skattebördorna mer och mer flyttades öfver på de ofrälse stånden. Bonden var under dessa förhållanden nära att förvandlas till en adelns undersåte, det vill säga blifva en lifegen, liksom det hände med bondeståndet i flere andra af Europas länder. Huru de store herrarne lefde, derom läsa vi i läseboken, III afd. st. 42.

Flere lärde män spredo nu glans öfver svenska namnet, och den förnämsta bland dem var skalden och vetenskapsmannen *Georg Stjernhjelm*, »svenska skaldekunstens fader»; se läseboken, III afd. st. 39.

Kristinas egen styrelse. Kristina hade af sin fader ärft stora naturgåfvor och fått en lärd uppfostran. Vid hennes lysande hof samlades ock det förnämsta af snille och lärdom, som fans i Europa, och drottningens rykte gick vida omkring. Men hon saknade likväl den hjertats godhet och sinnets fasthet, som gör människan stor. Derför tog hon ej sin

regerings uppgift allvarligt, utan skänkte bort kronans gods och inkomster på det lättsinnigaste vis, slösade med utdelandet af adeliga värdigheter och andra nådebevisningar, men lät allmogen utarmas af skattebördor. Dock förlät man henne allt, emedan hon var den älskade Gustaf Adolfs dotter, och därför såg mången med sorg, att hon 1654 nedlade regeringen, som hon, med ständernas samtycke, öfverlemnade åt sin kusin Karl Gustaf. När hon kom på utländsk botten, afsvor hon lutherska bekännelsen, för hvilken hennes fader offrat krafter och lif, och blef katolik. Härigenom förverkade hon Svenskarnes kärlek. Hon dog slutligen i Rom.

Pfalziska ätten.

Karl X Gustaf.

1654—1660.

Karl Gustafs härkomst. Karl X Gustaf var son till pfalzgreffen af Pfalz-Zweibrüchen och dotterson till Karl IX. Den Pfalziska ätten härstammade således på qvinnosidan från Gustaf Wasa.

Kriget mot Polen. Sigismunds son, *John Kasimir*, ville ej erkänna Karl Gu-

staf
nung
till
gång
hufv
Seda
kurfi
bund
reste
störn
I
gade
vann
Vars
nu R

F
staf
lunda
Seda
Polen
öfrigt
mark
vandt
derna
och S
annan
Bälte
römd

staf som konung i Sverige. Svenske konungen öfvergick därför med en krigshär till Polen och hade der en lysande framgång, samt intog nästan hela landet, med hufvudstäderna Warsjav och Krakov. Sedan detta var gjordt, tvingade han kurfursten af Brandenburg att ingå förbund med Svenskarne. Kort derefter reste sig dock Polackarne och återtogo större delen af sitt land.

I förening med Brandenburgarne tågade då Karl Gustaf åter in i Polen och vann det ryktbara tre dagars slaget vid *Varsjav 1656*. Vid samma tid förklarade nu Ryssland, Österrike och Danmark krig.

Första kriget med Danmark. Karl Gustaf förlorade icke modet, ehuru han sålunda på alla håll omgafs af fiender. Sedan han qvarlemnade en del af hären i Polen, tågade han i stor hast med de öfriga längs Östersjöns sydkust till Danmark, under det hans forne bundsförvandt Brandenburg förenade sig med fienderna. En sträng köld inbröt nu 1658, och Stora och Lilla Bält tillfröso, hvilket annars sällan händer. Öfver de frusna Bälten verkstälde då Svenskarne sitt berömda tåg till Seland och stodo snart

i närheten af det försvarslösa Köpenhamn. Om detta tåg läsa vi i läseboken III afd. st. 44.

Då måste Danskarne sluta fred i *Roskilde* 1658, hvarigenom Sverige fick Skåne, Halland, Bleking och Bohus län. Detta var den för Sverige förmånligaste fred, som någonsin blifvit sluten, och landet hade nu fått sina naturliga gränser.

Andra kriget med Danmark och konungens död. Lyckan hade nu förbländat Karl Gustaf, och han började tänka på att lägga hela Danmark under sitt välde. Derför bröt han, utan tillräckliga skäl, freden med grannlandet och öfverförde sin här åter till Seland för att intaga Köpenhamn. Då förklarade danske konungen *Fredrik*, att han skulle försvara sitt land eller dö, "som fogeln i sitt rede". Nu började också Holland krig mot Sverige. När slutligen Svenskarne en natt i februari 1659 sökte storma Köpenhamn, blef deras anfall tappert tillbakaslaget. Lyckan syntes nu hafva vikit från Karl Gustafs vapen, och flere motgångar tillstötte. För att få medel till krigens fortsättande sammankallade konungen en riksdag i Göteborg, men dog härunder plötsligt år 1660.

Inre styrelsen och Karl Gustafs person.

Som denne konungs hela regering var ett nästan oafbrutet fälttåg, kunde han ej göra mycket för landets inre förkofran. Dock lades nu grunden till Sveriges riksbank, hvarjemte Eskilstuna gjordes till en fabriksstad för tillverkning af vapen, samt andra jern- och stålarbeten. Ett beslut fattades ock, att en del af de kronan afhända godsen skulle återgå, men detta kunde ej i följd af krigen nu fullständigt genomföras.

Karl Gustaf var en tapper och krigisk konung, som varmt älskade sitt land. Såsom enskild person var han högsinnad och ädelmodig och hade alltid en fast förtröstan till Guds hjälp. Med sin gemål, en holsteinsk prinsessa, hade han endast ett barn, den vid hans död fyraåriga Karl.

Karl XI.

1660—1697.

Fredsslut. Nu var åter ett barn regent i Sverige, som öfver allt var omgifvet af fiender. Desse voro dock så utmattade, att de slöto fred, utan att Sverige behöfde göra några nämnvärda landafträdelser.

Förmyndarestyrelsen. Den förmyndarestyrelse, som nu regerade, utgjordes af de fem höga riksembetsmännen, hvaribland *Per Brahe* och *Magnus Gabriel de la Gardie* voro de förnämsta. I mycket var

denna förmyndareregering olika den, som under Kristinas barndom hade magten. Sålunda fick nu försvarsväsendet förfalla och embetsverken kommo i oordning. Med än den ena, än den andra utländska magten afslöts förbund, hvarför riket slutligen invecklades i krig.

Dock gjorde förmyndarestyrelsen åtskilligt för den andliga odlingens upphjelpande, och Lunds högskola stiftades, hufvudsakligen för att i de nyförvärfvade landskapen utbreda svensk odling. Konungens egen uppfostran försummades dock, så att han vid sitt tillträde till regeringen tungt kände sin okunnighet.

Krigen. När Karl år 1672 blef myndig, var Sverige i förbund med Frankrike, hvars ärelystne konung, *Ludvig XIV*, var i krig med större delen af Europa. Han lyckades nu indraga Sverige i sina strider, hvaraf följdén blef, att Danmark, Holland, Brandenburg och Österrike vände sig mot det oberedda Sverige. Landets alla tyska länder besattes af fienderna, och i Skåne inryckte Danskarne. Den unge konungen, som hittills mycket sysselsatt sig med lek och nöjen, blef nu med ens en man. Han ryckte med

en krigshär Danskarne till mötes, och vann flere segrar, bland hvilka den vigtigaste vid *Lund* 1676. Under tiden hade Frankrike besegrat alla sina fiender och tvingade dessa att vid freden i *Nimwegen* 1679 återlemna till Sverige alla dess besittningar. Sålunda var det farliga kriget slut, men det hade kostat Sverige oerhördt med penningar och folk.

Karls inre styrelse. Strax efter krigets slut hölls 1680 en märkelig riksdag, der, med de ofrälse ståndens tillhjälp, det beslut drefs igenom, att de kronan med orätt afhända godsens skulle återtagas; detta återtagande kallas *reduktionen*. Tilllika beslöts, att konungens förmyndare skulle ställas till ansvar för sin förvaltning. Slutligen blef konungen oberoende af rådet. Genom allt detta bröts högadelns magt, och grunden lades till *konungens envælde*, som ytterligare utvidgades, då på en följande riksdag beslöts, att konungen skulle vara "en enväldskonung, som egde att styra riket efter behag, utan att ansvara för någon på jorden". Den sålunda gifna magten begagnade Karl till rikets bästa, men Svenskarnes urgamla frihet fans ej mera.

Reduktionen utfördes nu med största stränghet. Härigenom vann kronan stora rikedomar, men mången enskild bragtes till fattigdom, och ej alltid skedde rätt härvid. Genom de vunna medlen blef dock konungen i stånd att utföra sina planer till rikets bästa. Nya lagar stiftades, bland dem kyrkolagen, samt lagar för krigsmagten. Katekesen, psalmboken och kyrkohandboken förbättrades, och presterna ålades att sprida läskunnighet bland folket, hvarjemte nya skolor anlades. Det var vid dessa åtgärder för den andliga odlingens höjande förnämligast den utmärkte erkebiskopen *Olof Svebilius* och biskop *Jesper Svedberg*, se läseboken III afd. st. 47, samt *Haqvin Spegel*, som stodo konungen bi. För vårdandet af rikets angelägenheter stiftades nya embetsverk, hvarjemte den strängaste ordning infördes i alla grenar af förvaltningen.

Genom *indelningsverkets* antagande bestämdes, att jordbrukarne skulle underhålla soldater och gifva dem bostäder, och till boställen för officerarne anslogos indragna kronogods. Härigenom fick landet en alltid stående här. Flottan

uppbyggdes och till station för henne anlades Karlskrona.

Till följd af fredslugnet, och den i alla områden ordnade styrelsen, fingo handel och näringar nytt lif, så att välmågan tilltog. Rikets skuld betalades och ändå voro vid Karls död kassorna fulla.

Karl XI dog 1697, blott 42 år gammal, till sorg och skada för sitt land.

Som enskild person var Karl ofta häftig och envis och begick då ej sällan öfverilade handlingar, men han sökte sedan godtgöra sitt förhållande. I sitt arbete för rikets bästa var han outtröttlig och höll sträng ordning. För att lära känna landets tillstånd, reste han ofta omkring bland folket, stundom så okänd, att han kom i gräl med allmogen. Den ringaste undersåte hade tillträde till honom att klaga sin nöd. Mot sin gemål, den ädla *Ulrika Eleonora* af Danmark, var han ej sällan hård, men han visste dock uppskatta hennes egenskaper och sörjde henne djupt, när hon dog. En allvarlig och lefvande gudsfuktan var ett utmärkande drag hos denne konung och dagligen läste han sin bibel.

Karl XII.

1697—1718.

Karls första regeringsår. Karl var blott femton år vid faderns död, men blef ändock förklarad myndig. Han deltog

visserligen från början uti rikets styrelse, men sysselsatte sig derjemte med öfverdådiga lekar samt halsbrytande jagter och dylika nöjen. När detta senare blef kändt hos Sveriges grannar, ansågo de tiden vara inne att återtaga, hvad de förut förlorat. *Zar Peter* i Ryssland, *August* i Polen och Sachsen samt *Fredrik* i Danmark ingingo därför förbund och började krig år 1700.

Krigen. De krig, som sålunda börjades, räckte under Karls hela regering, hvarför Karls lif blef, som farfaderns, ett oafbrutet fälttåg. Modigt vände sig den unge konungen mot sina fiender, landsteg på Seland, samt tvingade så Danmark till fred. Derpå drog Karl mot Ryssarne, som infallit i Sveriges östra provinser och belägrade Narva. Med en här af 8,000 man anföll Karl ryssarnes 50,000 man stora styrka, som anfördes af zaren sjelf. Ryssarne blefvo i grund slagna, och största delen af hären tillfångatogs. Se härom i läseboken III afd. 51 st. Nu vände sig Karl mot Polackar och Sachsare. Äfven dessa blefvo slagne och Kurland intogs. Sålunda hade nu Karl på föga mer än ett år besekrat alla sina fiender, och ryktet om Svenska

konungen och hans folk gick öfver hela världen.

Men i stället för att nu sluta en fördelaktig fred, beslöt Karl att afsätta konung August och upprätta ett starkt af Ryssland oberoende Polen, som en motvigt mot nämnda land. I Polen, dit kriget nu flyttades, vann Karl segrarne vid *Klissov* och *Pultusk*, samt intog hela landet. Polackarne förmåddes då att afsätta August och välja *Stanislaus Leczinsky* till konung. För att förmå August till slutlig fred, inträngde Karl derefter i Sachsen, der August ock var regent, samt tvingade honom till freden i *Alt-Ranstadt* 1706. Vid denna tid stodo Karl och hans land på höjden af anseende och magt.

Under tiden hade emellertid Zar Peter intagit Sveriges östra landskap och i dem grundlagt en ny stad, S:t Petersburg. Tillika hade han utbildat och öfvat sina krigare, att de nu voro fruktansvärde motståndare. Likväl bäfvade den ryske zaren, när Karl nu nalkades, och erbjöd han fred. Karl ville dock ej höra talas derom, utan inträngde i landet och vann den lysande segern vid *Holofzin*, samt beslöt att intaga Ryss-

lands hufvudstad Moskva. Som han emellertid ej kunde taga raka vägen dit, måste han göra en omväg ned åt *Ukraine*. Här led hans här mycket genom Rysarnes anfall och den stränga vintern 1708—1709. Vid den lilla staden *Pultava* stod nu 1709 det ryktbara slag, i hvilket lyckan för första gången svek kung Karl, som blef slagen och nödgades fly till Turkiet.

Nu fingo Sveriges fiender nytt mod. Danmark förklarade ånyo krig och August återtog Polen och slöt sig till Sveriges fiender. I öster framträngde Rysarne och intogo större delen af Finland, och en dansk här landsteg i Skåne. Under tiden låg konungen i Turkiet, hvars regent han försökte öfvertala till krig mot Ryssland.

Emellertid hade den tappre och kloke *Magnus Stenbock* samlat en här af unga bonddrängar och gamle, uttjente soldater. Illa klädda och dåligt beväpnade voro "bocken och hans getapojkar" ett föremål för fiendernas gäckeri. Men Stenbock satte mod i sina pojkar och slog Danskarne vid *Helsingborg* 1710, hvar efter de måste draga sig ur Sverige. Stenbock öfvergick då till Tyskland, men

blef, sedan han i en stor drabbning slagit fienderna, af deras öfvermagt tvungen att gifva sig fången med sin här. Om Stenbock läsa vi i läseboken III afd. st. 52.

Karls alla försök att förmå Turkarne att på allvar börja krig med Ryssland voro fåfänga. Slutligen ledsnade den turkiske sultanen, kejsaren, på sin gäst, och gaf befallning, att han skulle tagas till fånga. Med några få Svenskar värjde Karl, utförande underverk af tapperhet, sitt lilla läger i Bender mot fienden; slutligen blef han dock fången. Denna namnkunniga strid har blifvit kallad *kalabaliken i Bender*. Slutligen hemreste Karl och kom, utan sällskap, till det af fienden belägrade Stralsund 1714. Efter ett hjeltomodigt försvar måste han dock lemna denna stad och öfverresa till Sverige.

Utblottadt på allt var nu Sverige, som Karl lemnat, när det var på höjden af sin magt. Fienden hotade öfver allt, och tvenne nya magter, England och Preussen, förenade sig med Sveriges ovänner. Härtill kom en svår och förhärjande pest, som bortryckte mycket folk. Genom de största uppoffringar,

och till följd af den hängifvenhet, folket allt jemt hyste för konungen, lyckades han dock att snart få en anseelig här utrustad. Med den tågade han mot Norge för att skilja detta från Danmark, men fann härunder döden, träffad af en fiendtlig kula vid *Fredrikshall* 1718.

Karls inre styrelse och personlighet.
Oaktadt de ständiga krigen sökte dock Karl vidtaga åtskilliga åtgärder till rikets bästa, hvilka visa, att han icke saknade sinne för fredliga värf. Som krigare har ingen öfverträffat honom i mod och förmåga att uthärda försakelser. Mot sitt folk var han vänlig och mild, och inga laster fläcka hans minne. I likhet med de flesta af våra andra store konungar var han besjälad af en varm och lefvande gudsfruktan. Hans uppfostran var vårdad och i kunskapsrikhet öfverträffade han flertalet af sina samtida regenter. Hans förnämsta fel var den oböjliga envishet, hvarmed han sökte utföra sina planer, äfven om dessa måste anses omöjliga; i följd häraf vägrade han flere gånger att sluta fred med sina fiender, ehuru de fördelaktigaste vilkor erbjödos. Men oaktadt Sverige genom

hon
han
och
i s
mer
hje

Å

blef
snar
öfra
och
Sver
tysk
tid a
mer
förv
grän
Jem
Brön
och

den
arfr
mär
staf
konu
konu

män

borg
verk
kräf
dags

honom råkade i nöd och olycka, vann han dock genom sina personliga dygder och sitt okufliga mod sitt folks kärlek i så hög grad, att ingen konung varit mera beundrad än "kung Karl den unge hjelte".

Återblick på Reformationstiden och Storstidstiden.

Rikets omfång. Genom Gustaf Vasas befrielsekrig blef Sverige ett sjelfständigt och oberoende rike, som snart genom eröfringar utvidgade sitt område. Först eröfrade Erik XIV Estland, sedan Gustaf II Adolf Lifland och Ingermanland. Genom Westfaliska freden utvidgades Sveriges besittningar med Pommern och några andra tyska provinser. Genom Karl XII:s krig gingo emellertid alla dessa eröfringar med undantag af en del af Pommern förlorade. Af större och varaktigare betydelse blef förvärfvandet af de landskap inom Sveriges naturliga gränser, som förut tillhört Danmark och Norge, nemligen Jemtland, Härjedalen och Gotland, som erhöles genom Brömsebrofreden 1645, samt Bohuslän, Halland, Skåne och Blekinge, som vunnos genom freden i Roskilde.

Rikets författning undergick vid tidehvarfvets början den viktiga förändringen, att Gustaf Vasa 1544 införde arfriket. Då Sverige under denna tid hade sällsynt utmärkte och kraftfulle konungar, såsom Gustaf Vasa, Gustaf II Adolf och de fyra Karlarne, så blef naturligtvis konungamagten allt starkare och till sist gjorde Karl XI konungadömet enväldigt.

Rikets förvaltning ordnades genom inrättandet af en mängd embetsverk.

Riksdagen, sammansatt af ombud för adel, prester, borgare och bönder, utvecklade emellertid efter hand sin verksamhet, så att dess samtycke före enväldets införande krädes vid lagstiftning och beskattning. Den första riksdagsordningen utfärdades 1617. Det förnämsta ståndet

var adeln, som genom grefve- och friherrevärdigheternas samt riddarhusets inrättande vunnit ytterligare anseende och inflytande. Detta stånd innehade länge en stor del af Sveriges jord och erlade därför ringa skatt, samt åtnjöt derjemte flere företrädesrättigheter. Adeln underkastade sig emellertid frivilligt under krigen stora uppoffringar. Genom Karl XI:s reduktion minskades ståndets rikedom och magt, i det att mycken jord fräntogs detsamma. Presteståndet förlorade genom reformationen sin ställning såsom stormannastånd. Det trädde nu i spetsen för de ofrälse stånden mot adeln. Borgarståndet vann i betydighet genom en mängd städers anläggande och handelns utveckling; bondeståndets oberoende räddades genom reduktionen.

Den andliga odlingen främjades mycket under tidehvarvet. Upsala högskola återupprättades af Gustaf II Adolf, och Lunds grundlades af Karl XI:s förmyndare. Gymnasier anlades flerstädes och arbetet för folkundervisningen påbörjades.

Lefnadssättet var i allmänhet enkelt; dock införde den rika adeln prakt och glans på de ståtliga slott, som de under storhetstiden uppbyggde. — Också infördes genom tilltagande handel och krigsfolkets långvariga vistelse i främmande länder utifrån många för de förra tidehvarven litet eller alldeles intet kända bekvämligheter och nyttiga saker, såsom urverk, glas i fönster, kakelugnar, de flesta hos oss nu brukliga åkdon, redskap och verktyg samt handgevären.

Gudsfruktan var allmän, men parad med okunnighet och vidskepelse.

och
rika
Fre
mås
dro

för
Sve
väl
af
liga
han
men
rige
Zar
sätt

D
Ele
lynn
nun

Frihetstiden.

Ulrika Eleonora.

1718—1720.

Regentvalet. Konung Karl dog ogift, och därför valdes hans yngre syster, *Ulrika Eleonora*, som var förmäld med prins *Fredrik af Hessen*, till drottning. Hon måste dock, för att få blifva regerande drottning, afsäga sig enväldet.

Krig och fredsslut. Efter Karls död fördes kriget på det sämsta sätt, och Svenskarne flydde nästan öfverallt. Likväl lyckades man sluta fred med tvänne af Sveriges fiender på någorlunda drägliga villkor. Dock försummades underhandlingarne med Ryssland, och i harmen deröfver, och dels för att tvinga Sverige att gå in på de hårda villkoren, lät Zar Peter sin flotta på det omenskligaste sätt härja på Sveriges kuster.

Drottningen afsäger sig tronen. Ulrika Eleonora var nyckfull och konstig till lynnet, hvarför folket önskade en konung. Som också drottningen ville öf-

verlemna kronan åt sin gemål, blef denne under namn af Fredrik I af ständerna 1720 antagen till konung. Innan detta skedde, måste han dock medgifva ytterligare minskning af konungamagten.

Fredrik I.

1720—1751.

Fredsslut. Sverige slöt nu fred med Danmark, utan någon landafträdelse. Så mycket dyrare blef dock freden med Ryssland, som slöts i *Nystad* 1720. Sverige afträdde då Lifland, Estland, Ingermanland och en del af östra Finland. Härmed voro nu Sveriges dagar som stormagt till ända.

Landets inre tillstånd. Sveriges krafter voro nu till ytterlighet uttömda genom det långvariga kriget, och till följd af dettas olyckliga gång kunde landet ej mera hoppas återvinna sitt politiska inflytande. Folket fick därför vända sin håg till fredliga värf och söka genom handelns och näringarnas utveckling läka krigets sår.

Partibildning. Genom den starka inskränkningen af konungamagten blef nu

riksdagen enväldig. Då bildades snart tvenne partier, *hattar* och *mössor*, som under hela frihetstiden stridde mot hvarandra. Hattarne ville genom krig och eröfringar återvinna åt landet dess forna magt; mössorna åter voro fredsvänner. Lika motsatta åsigter hade de båda partierna beträffande den inre styrelsen. Som konungen saknade kraft att hålla jemnvigten mellan dessa partier, orsakade de flere gånger riket stor skada, hvarjämte de båda på ett skamligt sätt togo mutor af främmande magter.

Mössornas välde. Vid frihetstidens början, under nära tjugu års tid, hade mössorna, under sin ledare *Arvid Horn*, öfverväldet. Många anstalter vidtogos då till landets bästa, och välmågan tilltog bland folket. Vår nu gällande lag antogs 1734. *Polhem* gjorde stora förbättringar vid bergverkens skötsel och *Jonas Ahlströmer* grundade Sveriges fabriksverksamhet. Se om denne man i läseboken III afd. st. 54. Vid denna tid började ock den store *Linné* genom sina vetenskapliga arbeten och stora upptäckter göra svenska namnet känt. Om denne, en af världens främste naturforskare, se läseboken III afd. st. 55. För

målare- och bildhuggarekonstens utveckling stiftades målareakademien och snart derefter vetenskapsakademien.

Hattarnes välde. År 1738 störtades mössornas styrelse, och hattarne kommo till magten. Snart invecklade dessa Sverige i krig med Ryssland, hvarunder Svenskarne blefvo slagne och måste afträda en del af Finland. Hattarne voro därför nära att förlora magten, men de räddade sig genom att skjuta skulden för krigets gång på generalerna, som blefvo afrättade.

Konung Fredrik dog 1751.

Konungens personlighet. Lättsinnig i sin lefnad och oduglig som regent hade konung Fredrik icke vunnit tillgifvenhet bland folket. Under hans tid stiftades Sveriges riddarordnar för att belöna förtjente män. Fredriks äktenskap var barnlöst, hvarför till efterträdare genom val utsetts *Adolf Fredrik*, hertig af Holstein—Gottorp.

Holstein—Gottorpska ätten.

Adolf Fredrik.

1751—1771.

Försök att utvidga konungamagten. Adolf Fredrik var en stilla och fromsint man,

som tålmodigt underkastade sig ständernas välde. Hans gemål deremot, *Lovisa Ulrika*, var en begåfvad och hersklysten qvinna, som önskade vinna större magt. Genom hennes inverkan gjordes efter några år ett försök att störta ständernas välde. Detta lyckades dock ej, utan sammansvärjningen upptäcktes, och hufvudmännen afrättades. Konungen och drottningen fingo till och med af rådet och ständerna mottaga skarpa tillrättavisningar. Konungamagten hade nu sjunkit så djupt, att man med en namnstämpel satte konungens namn under de förordningar, han ej ville underskrifva.

Krig med Preussen. Hattarne beslöto att anfalla drottningens bror, *Fredrik den store*, i Preussen med krig, tvärt emot konungens önskan. Detta gick illa för Sverige och medförde stora kostnader, ehuru Preussen vid freden 1762 återlemnade sina eröfringar.

Hattar och mössor ömsom rådande. Detta olyckliga krig störtade nu hattarnes välde, och mössorna fingo åter magten. Men genom deras missgrepp i styrelsen uppstod snart en allmän oreda i landet, och då rådet, fruktande att förlora sin magt,

vägrade sammankalla riksdag, nedlade konungen regeringen, dertill förmådd af kronprinsen *Gustaf*, som nu började vinna inflytande.

På den nu 1769 i Norrköping sammanträdande riksdagen kommo hattarne åter till väldet. Snart härefter dog konungen 1771.

Konungaparet. Adolf Fredrik var en mild och god man, som saknade kraft för de svåra tider, hvori han lefde. Drottningen åter ville ej underkasta sig de förödmjukelser, som partierna pålade, hvarför också förhållandet mellan hofvet och rådet, som mellan riksdagarne styrde, var spändt. Lovisa Ulrika var för öfrigt en snillrik kvinna, som uppmuntrade konster och vetenskaper, samt understödde skaller och lärde män.

till
stig
följ
Me
båc
sty
hva
par
nöj
dri
lan

nit
ans
rac
gru
go
öfr
län
ha
och

Gustavianska tiden.

Gustaf III.

1771—1792.

Statshvälfningen. Då Gustaf den tredje tillträdde styrelsen, hade partistriderna stigit till sin höjd, och riket hotades till följd deraf utaf både yttre och inre faror. Med stor klokhet, och under fara för både krona och lif, utförde Gustaf en styrelseförändring eller statshvälfning, hvarigenom konungens magt ökades och partiväsendet försvann. Så stort var missnöjet med partiväldet, att denna förändring helsades med jubel öfver hela landet.

Den inre styrelsen. Sedan landet vunnit lugn, vidtogos af konungen många anstalter till rikets bästa. Så förbättrades lagstiftningen och Vasa hofrätt grundades; att vid domstolarne pina någon till bekännelse förbjöds och fri utöfning af deras religion beviljades utländingar. Det tvång, som hvilat öfver handel och näringsväsendet, mildrades, och penningverket ordnades. Men efter

några år uppstod missnöje, emedan konungen för att få penningar vidtog flere mindre goda åtgärder. Hit hörde bland annat, att han gjorde bränvinsbränningen till en kronans uteslutande rättighet. För att nu komma folket att glömma detta, samt för att vinna magt och anseende, anföll Gustaf Ryssland med krig.

Ryska kriget. Detta krig fördes med skiftande lycka, och seger och nederlag vexlade. Mot slutet syntes det dock taga en olycklig vändning för Sverige, men då vann svenska flottan under konungens anförande den lysande segern vid Svensksund. Se härom i läseboken III afd. st. 56. Derigenom tvingades Ryssarne till freden i *Värälä* 1790, som slöts utan vinst eller förlust, men kriget hade kostat mycket både folk och penningar. Under tiden hade Sverige ock haft *krig med Danmark*, hvilket krig dock snart afslutades.

Konungens envælde. Förbittrad öfver det motstånd, han nu började röna från riksdagen, beslöt konungen att göra sig enväldig. Han genomdref därför, trots det häftiga motståndet från adelns sida, den så kallade *förenings- och säkerhets-*

akten, hvarigenom nästan all magt lades i konungens händer. Genom detta steg uppväckte konungen mot sig den förbittring, som sedan orsakade hans död.

Vetenskap och vitterhet. Konung Gustaf gynnade vetenskapens och vitterhetens idkare och deltog sjelf i deras idrotter. Derför uppblomstrade under hans tid skaldekonsten och de sköna konsterna så, som hvarken förut eller sedan. Skalderna *Bellman*, *Kellgren* och fru *Lenngren*, tänkarne *Thorild* och *Bergman*, kemisten *Schéele* med flere gifvo glans åt svenska namnet. *Svenska akademien* stiftades för språkets och vitterhetens utveckling, och flere andra åtgärder vidtogos i samma syftning.

Konungens död. År 1792 blef Gustaf den tredje på en maskeradbal skjuten af en kapten Anckarström, med hvilken flere adelsmän voro förbundne. Orsaken till detta dåd var den förbittring, som uppstått mot Gustaf hos åtskillige bland adeln, med anledning af det sätt, hvarpå konungen genomdrifvit förenings- och säkerhetsakten.

Gustaf den tredje egde stora naturgifvor och behagligt yttre, samt älskade varmt sitt fä-

dermesland. Mot dem, med hvilka han kom i beröring, var han vänlig och nedlåtande, samt intog så menniskor med sitt älskvärda sätt, att han blifvit kallad »tjusarkungen». Han var dock, påstods det, mindre pålitlig i sina löften, och, liksom hela tidehvarfvet, lättsinnig och flärdfull. Med sin gemål, *Sofia Magdalena* af Danmark, egde han blott en son, *Gustaf Adolf*.

Gustaf IV Adolf.

1792—1809.

Förmyndarestyrelsen. Emedan konungen vid faderns död endast var 14 år gammal, förde *hertig Karl*, Gustaf III:s broder, såsom förmyndare styrelsen under de fyra första åren. Under denna tid anlades Trollhätte kanal, ett mycket storartadt byggnadsverk i sin väg.

Gustaf IV:s egen styrelse. Då Gustaf IV blef myndig och sjelf öfvertog styrelsen, skötte han i början rikets angelägenheter till folkets allmänna belåtenhet. Men snart började han umgås med krigiska planer, som vände sig mot *Napoleon*, hvilken som kejsare bemäktigat sig styrelsen i Frankrike; genom Gustaf Adolfs hat mot Napoleon invecklades riket i krig.

Krigen. Genom kriget med Frankrike förlorade Sverige Pommern år 1807. I en ännu svårare olycka råkade landet följande år, då Ryssarne inföllo i Finland, hvars förnämsta fästning, Sveaborg, lemnades i fiendens händer. Den tappre finska hären tillkämpade sig dock under sina hjeltmodige anförare *Adlercreutz*, *Döbeln*, *Sandels* och andra flere segrar mot de i antal öfverlägsna Ryssarne, såsom vid *Sikåjoki*, *Revolax*, *Lappo*, *Alavo* och *Idensalmi*. Om finska hären fått tillbörligt understöd från Sverige, hade den helt visst lyckats fördrifva fienden ur Finland, men konungen förslösade landets krafter på okloka tilltag, som gagnade till intet, och lät bland annat större delen af landtvärnet, till soldater utskrifna ynglingar mellan aderton och tjugufem år, dö af köld och brist. Slutligen måste, efter segern vid *Oravais*, finska hären draga sig öfver till Sverige, och Finland, som i sexhundra år varit förenadt med vårt land, var förloradt. Under tiden hade också Danskarne börjat krig och med Ryssland öfverenskommit att dela Sverige.

Konungens afsättning. Den fara, som hotade landet, förekom af några behjer-

tade män, som beslöto afsätta den okloke och envise konungen. Några af dessa personer uppgingo på slottet och gjorde der konungen till fånge. Han blef sedan 1809 afsatt och förvisad från Sverige, samt lefde, olycklig och besynnerlig, i Schweitz, der han dog 1837.

Karl XIII.

1809—1818.

Ny regeringsform. Man hade nu sett, att enväldet, antingen det utöfvades af konung eller riksdag, bragte riket i förderf. Derföre uppsattes nu en ny *regeringsform*, som ännu i hufvudsak är gällande, genom hvilken magten på ett klokt sätt fördelades mellan konung och riksdag. Konungen är oansvarig för sina gerningar och eger att ensam styra riket, men hans beslut gälla ej utan statsrådets underskrift, och dessa äro ansvariga inför riksdagen. Den lagstiftande magten utöfvas af konung och riksdag gemensamt, men ständerna ensamma ega att besluta om skatterna. Konungen får börja krig och sluta fred, samt ingå förbund med utländska magter. Genom *riksdagsordningen* bestämdes riksdagens

arbetssätt, *successionsordningen* ordnade tronföljden och *tryckfrihetsförordningen* bestämde friheten att i tryck yttra sig. Dessa fyra lagar kallas *rikets grundlagar*.

Fred. Sverige måste nu med Ryssland ingå den hårda freden i *Fredrikshamn* 1809, då Finland och Åland afträdde. Med Danmark slöts fred utan vinst eller förlust, och Frankrike återgaf Pommern.

Tronföljarval. Till tronföljare efter den barnlöse konungen valdes först en dansk prins, som här kallade sig *Karl August*. Då denne omtyckte furste 1810 dog, utsågs franske marskalken *Bernadotte*, prins af Ponte Corvo, som antog namnet *Karl Johan*, till kronprins.

Krig. Napoleon ville i sin hersklystnad lägga hela Europa under sitt välde. Mot honom hade därför stormagterna flere gånger förenat sig, men allt jemt blifvit besegrade. Nu afslöts ett nytt förbund, till hvilket Sverige, mot löfte att erhålla Norge, anslöt sig. Under Karl Johans anförande öfvergick en svensk här till Tyskland. Under svenske kronprinsens befäl segrade Preussare och Svenskar vid *Gross-Beeren* och *Denne-*

witz, och slutligen blef af de förenade härarne Napoleon fullständigt slagen vid *Leipzig*. Derefter ryckte Svenskarne mot Napoleons bundsförvandt Danmark, som genom *freden i Kiel* tvangs att afstå Norge.

Föreningen med Norge. Detta senare land ville emellertid ej underkasta sig Sveriges välde, utan antog en egen, fri statsförfattning och valde en dansk prins till konung. Men Norrmännen tvingades snart af de segrande Svenskarne att ingå på föreningen, men de fingo behålla sitt fria statsskick. Läs om denna förening i läseboken, III afd. st. 54.

Fred. Genom den fred, som efter Napoleons störtande afslöts, lemnade Sverige Pommern till Preussen mot erhållande af en penningssumma.

Rikets inre tillstånd. Genom Finlands förlust hade i början en stor nedslagenhet vunnit insteg i Sverige, men detta ändrade sig snart och härtill medverkade ej litet de stora skalder, en *Tegnér*, läseboken III afd. st. 62, *Geijer*, läseboken III afd. st. 65, och *Franzén* med flere, hvilka genom sin verksamhet mäktigt bidrogo att kalla nationalkänslan till lif.

Nu började också *Berzelius* blifva känd som en af världens förnämste naturforskare; se härom läseboken III afd. st. 64. Genom det segerrika kriget mot Napoleon och föreningen med Norge erhöll folket nytt mod och en storartad verksamhet till landets inre utveckling börjades.

Konungens person. Karl XIII dog år 1818. Såsom regent var han ej framstående, men har icke heller förtjent det myckna klander, han fått uppbära.

Återblick på Frihets- och Gustavianska tiden.

Rikets omfång minskades redan vid tidehvarfvets början betydligt genom de olyckliga freder, som afslöto Karl XII:s krig, och vid deras slut var det minskadt till hälften. Genom frederna med Ryssland 1721, 1743 och 1809 förlorades Östersjöprovinserna (Lifland, Estland och Ingermanland) och slutligen hela Finland, som under 600 år i med- och motgång visat sig som ett troget broderland. Genom Pommerns afträdande 1814 förlorade Sverige sin sista besittning på andra sidan Östersjön. Deremot erhöles genom föreningen med Norge 1814 ett nytt broderland. Gustaf III förvärfvade St: Barthelemy, som Sverige dock nu (1877) har återlemnadt till Frankrike.

Rikets författning ändrades flere gånger under tidehvarvet. Genom 1719 och 1720 års regeringsformer gjordes slut på enväldet, och magten togs ur konungens händer och lades i riksdagens och dess fullmäktiges, råds herrarnes. 1772 återupprättade Gustaf III en stark, ehuru begränsad, konungamakt, men nöjde sig ej länge dermed, utan gjorde sig 1789 enväldig. Gustaf IV Adolfs missbruk af enväldet framtvang 1809 års statshvälfning, som

gaf vårt land sitt nu gällande statsskick, enligt hvilket magten är fördelad mellan konungen och folkets ombud, riksdagen.

Riksdagen bestod af ombud för de fyra stånden, bland hvilka adeln, ehuru försvagad genom Karl XI:s reduktion, var det förnämsta. Äfven prester och borgare vunno under frihetstiden en inflytelserik ställning inom riksdagen; slutligen erkändes bondeståndet genom 1809 års författning såsom lika berättigadt med de öfriga stånden. Genom handelns och näringarnes förkofran växte borgareståndets betydelse och bondeståndets ställning blef mycket sjelfständigare, sedan det genom 1789 och 1809 års riksdagsbeslut fick rätt att förvärfva all slags jord, jemväl säterier.

Bergshandteringen och handeln främjades genom bygande af kanaler och vägar.

Den andliga odlingen nådde under tidehvarvet en hög grad af blomstring. Arbetena på vetenskapens och vitterhetens område främjades frikostigt af frihetstidens statsmän och i synnerhet af Gustaf III.

Lefnadssättet började efter hand, särdeles inom de högre stånden, urarta från den gamla enkelheten och blifva flärdfullt och slösaktigt, hvartill Gustaf III:s hof gaf ett föga lämpligt föredöme.

Äfven bland allmogen parade sig med forntida enkelhet och arbetsamhet ett ondt, nämligen den olyckliga och ovärdiga dryckenskapslasten. Den för både den fattiges och rikets hushållning snart viktiga potatisen infördes först 1723 af Jonas Alströmer och blef med framgång planterad i svensk jord. Men också infördes många öfverflödsvaror, t. ex. tobak, kaffe och thé. Förändrade moder på kläder ha först under 1800-talet börjat göra sig gällande hos allmogen. Huru flärden i detta fall tagit öfverhand visas bäst deraf, att i början af nyare tiden en helgdagsklädning ofta tjenade mormor, mor och dotter efter hvarandra, hvaremot nu för hvarje år nya moder införas; i detta hafva vi mycket vanslägtats från våra allvårsamma förfäder. Endast i en och annan ort bibehåller allmogen ännu förfädrens enkla, varma och starka klädebonad och har deraf både helsa, heder och vinning.

Nutiden.

Bernadottska ättens konungar.

Karl XIV Johan.

Landets inre utveckling. Den hittills oafbrutna fredstid, hvaraf Sverige-Norge efter sin förening haft att glädja sig, har varit i hög grad gynnande för dessa länders inre förkofran. Redan under Karl XIII:s tid begynte detta förhållande visa sitt lyckliga inflytande, och ännu mer under Karl XIV:s regering. Då började rikets fabriker och andra industriella anläggningar öka sig, och de första ångfartyg i vårt land byggdes. Södertelge kanal och den för samfärdseln än viktigare Göta kanal fullbordades; genom den senare förenades Vesterhafvet och Östersjön. Hofrätten öfver Skåne och Bleking inrättades, hvarigenom rättskipningen vann i snabbhet. Genom en myntreglering bragtes reda i penningväsendet, och landets utländska skuld betalades.

För upplysningen och den andliga odlingen utträttades mycket. Så utgafs den nya psalmboken, som ännu är gällande, och flere högre skolor kommo till. Det förnämsta af Karl Johans verk å denna väg är dock *svenska folkskolan*, som fick en fast anordning genom 1842 års skolstadga; denna bestämde, att minst en skola skulle finnas i hvarje socken.

De store män, som vi redan under Karl XIII:s regering omnämnt såsom arbetande på landets höjande i andligt hänseende, lefde och fortsatte också nu sitt värf, hvarföre mycket lif rådde på det vetenskapliga och vittra området.

Karl XIV dog 1844, åttioett år gammal. Hans gemål, *Desideria Clary*, var dotter till en rik köpman i Marseille. Med henne hade han blott ett barn, sonen *Oskar*.

Som enskild person var Karl Johan god och välgörande, ehuru ej sällan uppbrusande, en följd af hans sydländska blod. Mot nästan alla var han mycket misstänksam, till och med mot kronprinsen, ständigt fruktande otillbörliga frihetssträfvanden. Genom sitt deltagande i striden mot Napoleon, och den stora del han hade i dennes störtande, höjde han Sveriges anseende, liksom han stärkte de två brödraländernas magt genom deras förening med hvarandra. Då han från simpel soldat arbetat sig upp till den höga plats, han fick emottaga, kan man förstå, att hans själs gåfvor voro ovanliga. Till sitt yttre var han högväxt

med svart, krusigt hår och blixtrande mörka ögon, ur hvilka snille och kraft lyste. Hans rörelser voro lifliga, och när han så ville kunde ingen motstå hans förbindliga, nedlåtande väsende. Ett fel hos honom var, att han ej lärde sig svenska språket.

Oskar I.

1844—1859.

Landets inre styrelse och utveckling. Konung Oskars öfvertagande af regeringen helsades med liflig glädje af folket, och de stora förhoppningar, man hyste, blefvo ej heller svikna, ty många anstalter till landets förkofran vidtogos. Så stadgades lika arfsrätten, hvarigenom qvinna fick ärfva lika med man, samt erhöll rätt att vid 25 års ålder blifva myndig och sjelf förvalta sin egendom. Lagstiftningen för handel och slöjd blef friare, hvarigenom dessa näringsgrenar kommo i en liflig utveckling, och svenska fartygens skyldighet att erlägga tull i Öresund upphörde.

Jordbruket fick en kraftig hjälp genom inrättandet af landtbruksskolor och högre landtbruksläroverk. Mynt, mått, mål och vikt förenklades. De första telegrafer och jernvägar anlades, och en fullständig plan för Sveriges statsbane-

nät utvecklades. Den förstörande husbehofsbränningen borttogs, och en betydande skatt lades på bränvinstillverkningen, hvarigenom superiet, denna förbannelse för vårt folk, inskränktes. För öfrigt minskade skatterna och sätten för deras utgörande förenklades. För fångvårdens förbättring gjordes mycket genom cellfängelsernas inrättning och strafflagens mildring. Genom alla dessa kloka anordningar steg välmågan i landet till en höjd, som hon aldrig förut innehaft.

För den andliga odlingen sörjdes genom skolväsendets förbättring, och de sköna konsterna understöddes.

Förhållandet till utländska magter. Med klokhets förstod konung Oskar att under hela sin regering bibehålla fred och vänskap med alla främmande magter, och i synnerhet anslöt han sig till Danmark, som under ett krig mot Tyskland 1848 äfven rönt hans kraftiga bistånd. Under det så kallade orientaliska kriget 1854—56 närmade sig Sverige till de så kallade vestmakterna, och det beroende af Ryssland, hvori Sverige stått ända sedan 1812, upphörde.

År 1859 dog konung Oskar efter en längre tids sjuklighet, sörjd af sina folk.

Konung Oskars personlighet. Oskar I egde en hög, mångsidig bildning och ett klart omdöme, var mycket arbetsam, frisinnad i flere stycken och ville i allt folkets väl, hvarföre han ock af både Svenskar och Norrmän var högeligen älskad. Han var förmäld med *Josefina Maximiliana Eugenia* af Leuchtenberg, hvilken furstinna utmärkte sig genom en mycket stor och mångsidig välgörenhet. Med henne hade han sönerna *Karl*, *Gustaf*, *Oskar* och *August* samt dottern *Eugenia*.

Karl XV.

1859—1872.

Riksdagens och kyrkostyrelsens ombildning. De fyra riksständen, adel, präster, borgare och bönder, upphörde 1866 att vara svenska folkets ombud vid riksdagarne, och bestämdes att valen i stället skulle ske samfäldt, d. v. s. vara gemensamma för alla stånd och klasser. De sålunda valda ombuden sammanträda hvarje år och öfverlägga på tvenne kamrar, hvilka ega lika magt och myndighet. Den *första kammarens* ledamöter väljas af landstingen och af stadsfullmäktige i de största städerna för 9 år och åtnjuta

ej arvode. För valbarhet fordras 35 års ålder och att i tre år hafva egt fastighet till ett taxeringsvärde af 80,000 kronor, eller en beskattad årlig inkomst af 4,000 kronor. *Andra kammaren* består af ombud för domsagorna på landsbygden, samt för städerna; dessa ombud väljas för 3 år och åtnjuta arvode. Valrätt tillkommer hvarje röstberättigad kommunens medlem, som eger fastighet till 1,000 kronors värde eller 800 kronors årlig inkomst. För valbarhet fordras 25 års ålder och att under minst ett år före valet hafva haft valrätt. I sammanhang härmed förordnades, att de rent kyrkliga ärendena skola afgöras af ett *kyrkomöte*, bestående till hälften af prester, till hälften af lekmän, hvilket sammanträder hvart femte år. Om riksdagen och kyrkomötet läsa vi utförligare i läseboken, III afd. st. 58.

Kommunalväsendets ombildning. Rikets län erhöilo nu genom de så kallade landstingen, som bestå af ombud från alla delar af länet, rätt att afgöra vissa angelägenheter, förnämligast sådana, som afse sjukvård och undervisning. För vården af städernas angelägenheter infördes stadsfullmäktige, som på landet

motsvaras af kommunalnämnd och kommunalstämma. De frågor, som afse kyrkan och skolorna, behandlas af kyrkostämman. Genom dessa förordningar ville regeringen lemna så mycken sjelfstyrelse som möjligt åt landets befolkning.

Handel och näringar vunno nu en ytterligare utveckling, förnämligast genom utsträckningen af jernvägarne.

För andliga odlingen gjordes mycket. Så inrättades nu folkhögskolor, der vuxne ynglingar, som vilja vinna kunskaper i högre mån, än folkskolan meddelar, kunna få denna sin åstundan uppfylld. Högre folkskolor, beslutade under det sista året af konung Oskars regering, uppstodo också nu på flere ställen. Sockenbibliotek inrättades i många församlingar. Genom alla dessa inrättningar, som understöddes af regeringen, gick folkupplysningen framåt.

Förhållandet till utländska magter var under Karl XV:s tid godt, med undantag af den tid, då Tyskland öfverföll det lilla Danmark med krig och frantog detta vårt brödrafolk Holstein och det danska landet Sönder Jylland 1863. Konung Karl hade gerna velat skynda det betryckta landet till hjälp, men hans råd-

gifvare vågade ej påtaga sig ansvaret för ett krig med det mäktiga Tyskland. Med Norge uppstodo åtskilliga stridigheter rörande de förenade rikenas inbördes ställning; vänskapen mellan de båda folken återställdes dock snart.

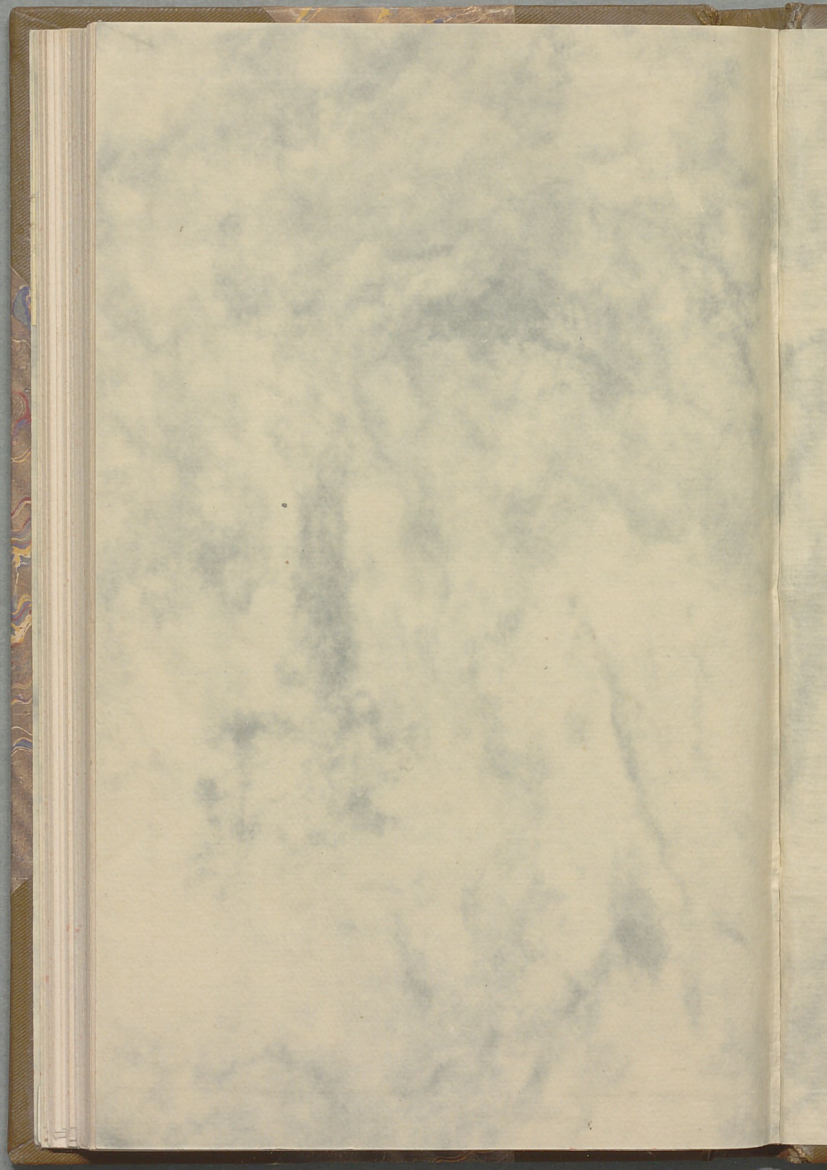
Konung Karls personlighet. Konung Karl dog 1872, efter en längre tids sjuklighet. Han var begåfvad med en kraftig, manlig gestalt, var flärdlös, öppen och vänsäll, hvadan han ock vann sina undersåtars kärlek i högre mått än de flesta konungar. Han var förmäld med prinsessan *Lovisa af Holland*, som dog 1871, och hade med henne endast en efterlevande dotter, gift med kronprinsen af Danmark, hvarföre regeringen den 18 September 1872 öfvergick till hans broder,

Oskar II,

född den 21 Januari 1829 och förmäld 1857 med prinsessan *Sofia af Nassau*, med hvilken han har fyra söner: *Gustaf Adolf*, *Oskar*, *Karl* och *Eugene*.

Gud bevare konung och fädernesland!

ret
nd.
ig-
in-
de
ng
k-
af-
en
na
de
ed
og
en
en
18
er,
ld
u,
af





Kungl. biblioteket, Stockholm



50001

000 488 904

www.books2ebooks.eu